

**Sloboda vjere ili uvjerenja
i sigurnost:
Smjernice za izradu politika**

Sloboda vjere ili uvjerenja i sigurnost: Smjernice za izradu politika

Objavio OESS-ov Ured za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR)
Ul. Miodowa 10
00-251 Varšava
Poljska

www.osce.org/odihr
© OESS / ODIHR 2019

Sva prava pridržana. Sadržaj ove publikacije može se slobodno koristiti i reproducirati u obrazovne i druge nekomercijalne svrhe, pod uvjetom da se uvijek OESS/ODIHR navede kao izvor. Tamo gdje postoje razlike u tekstu, molimo da pogledate publikaciju na engleskom jeziku kao konačnu i službenu verziju.

ISBN 978-83-66089-78-5

Naslovnicu i interijer dizajnirao je Homework

Pleteni konop na naslovnici predstavlja korelaciju ili isprepletene niti između slobode vjeroispovijesti i uvjerenja i sigurnosti, metaforu koju je predložio profesor Brett Scharffs tijekom postupka pisanja publikacije.

Tiskano u Bosni i Hercegovini.

Sadržaj

Zahvalnost.....	4
Uvod.....	5
1. Ljudska prava i OESS-ov koncept sveobuhvatne sigurnosti.....	8
2. OESS-ova prihvaćena opredjeljenja i međunarodni standardi o slobodi vjere ili uvjerenja.....	11
3. Sloboda vjere ili uvjerenja i sigurnost: vodeća načela.....	18
4. Pitanja i preporuke koje se odnose na slobodu vjere ili uvjerenja i sigurnost.....	25
4.1. <i>Registracija i deregistracija vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja i sigurnost.....</i>	<i>26</i>
4.2. <i>“Ekstremistički” govor i literatura i sigurnost.....</i>	<i>34</i>
4.3. <i>Pregledi, praćenje i pretresi u bogomoljama i sastajalištima i sigurnost.....</i>	<i>48</i>
4.4. <i>Restrikcije kod preobraćanja i ograničavanja aktivnosti vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja koje su povezane sa inozemstvom.....</i>	<i>58</i>

Zahvalnost

Ovaj dokument je proizvod širokih konzultacija s državnim dužnosnicima, organizacijama civilnog društva, vjerskim zajednicama ili zajednicama uvjerenja i akademskim stručnjacima. Sastanci na kojima su prikupljane povratne informacije o nacrtima ove publikacije održani su u Alma Ati, Brightonu (Ujedinjeno Kraljevstvo), Bruxellesu, Kijevu, Londonu, Otavi, Beču, Varšavi i Washingtonu, D.C., između listopada 2016. i travnja 2018., i okupili su 165 sudionika (90 muškaraca i 75 žena) iz različitih oblasti. Posebna zahvalnost pripada svima koji su sudjelovali u ovom procesu konzultacija. Mišljenje o ovom dokumentu zatraženo je i od ODIHR-ovog Panela stručnjaka za slobodu vjere ili uvjerenja.

Izradi ovog dokumenta svoj doprinos dali i sljedeći stručnjaci: Silvio Ferrari, Joelle Fiss, Nazila Ghanea, Susan Kerr, Brett Scharffs, Jeroen Temperman, Asma Uddin, Marco Ventura i Michael Wiener.

ODIHR se, također, želi zahvaliti Kaspijskom javnom sveučilištu; Povjerenstvu za sigurnost i suradnju u Europi; Međunarodnom centru za pravne i religijske studije Pravnog fakulteta J. Reuben Clark, Sveučilišta Brigham Young; Sveučilištu Taras Shevchenko; Povjerenstvu Sjedinjenih Američkih Država za međunarodne religijske slobode i Sveučilištu Sussex na pruženoj suradnji i podršci.

Uvod

Potencijalni izazovi mnoštva različitih vjera i uvjerenja u regiji OESS-a, kao i prijetnja koju predstavljaju nasilni ekstremizam i radikalizacija koji vode ka terorizmu,¹ stavili su odnose između slobode mišljenja, savjesti, vjere ili uvjerenja² i potrebe da se pruži sigurnost, u samo središte pažnje.³ Mada su zemlje članice OESS-a usvojile različite strategije kako bi osigurale da njihove sigurnosne mjere budu u potpunosti u skladu s njihovim međunarodnim obvezama i opredjeljenjima koja se tiču slobode vjere ili uvjerenja, određeni zakoni, sigurnosne politike i prakse stavljaju slobodu vjera ili uvjerenja, i druga univerzalna ljudska prava, pod snažan pritisak. Takve mjere, osobito one koje su vrlo široke ili se provode proizvoljno, često se uvode u ime “nacionalne”, “državne” ili “javne” sigurnosti, ili u interesu očuvanja odnosno održavanja “mirne koegzistencije”, “socijalne stabilnosti” ili “društvene harmonije”. Iskustvo pokazuje da ovakva ograničenja mogu prije pogoršati nego poboljšati sigurnost.

-
- 1 Iako OESS nije dao definiciju nasilnog ekstremizma i radikalizacije koji vode terorizmu, “radikalizacija koja vodi terorizmu” je opisana kao “dinamički proces u kojem osoba počinje prihvaćati terorističko nasilje kao moguć, možda čak i legitiman način djelovanja. To u konačnici, mada ne i nužno, može dovesti do toga da ta osoba zagovara, pruža podršku ili sudjeluje u terorizmu.” Vidjeti u: *Prevenција terorizma i suzbijanje nasilnog ekstremizma i radikalizacije koji vode terorizmu: Pristup kroz rad policije u zajednici*, OESS-ov Ured za demokratske institucije i ljudska prava (Varšava: ODIHR, 2014), str. 15. U skladu s OESS-ovim opredjeljenjima, terorizam i nasilni ekstremizam se ne mogu i ne trebaju povezivati s bilo kojom rasom, etničkom skupinom, nacionalnošću ili religijom. Ovo je navedeno u sljedećim dokumentima: Bukureštanski plan za borbu protiv terorizma, 2001., Bukureštanski dokument, Odluka br.1, para. 3; Ministarsko vijeće OESS-a, Deklaracija br. 4/15 “Sprečavanje i suzbijanje nasilnog ekstremizma i radikalizacije koji vode terorizmu”, Beograd, 4. prosinca 2015.; Ministarsko vijeće OESS-a, Deklaracija br. 1/16, “Jačanje OESS-ovih nastojanja na sprečavanju i suzbijanju terorizma”, Hamburg, 9. prosinca 2016.
 - 2 U daljem tekstu ovog dokumenta, termin “sloboda vjere ili uvjerenja” koristi se kao kraća formulacija.
 - 3 Postoje mnogi važni aspekti odnosa između religijske slobode ili slobode vjerovanja i sigurnosti, uključujući sigurnost samih vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja, što uključuje i zločine iz mržnje počinjene na osnovi religije i drugih vjerovanja, ali ta pitanja ne spadaju u domen ovih smjernica.

Zemlje članice OESS-a imaju obvezu štiti ljudska prava svih osoba, grupa i zajednica koje borave na njihovom teritoriju i svih osoba koje podliježu njihovoj jurisdikciji. Svako ljudsko biće ima pravo na sigurnost ličnosti,⁴ kao i pravo na slobodu vjere ili uvjerenja. Zemlje članice također imaju primarnu odgovornost da garantiraju ta prava i odgovorne su za njihovu provedbu na jednakoj osnovi za sve u okviru svoje jurisdikcije.

Zaštita, poštovanje i osiguravanje prava na sigurnost osobe uljučuju obvezu države da štiti pojedince, skupine i zajednice od prijetnji kao što su kriminal, nasilje i terorizam.⁵ Države moraju promatrati sigurnost u svim njezinim različitim dimenzijama i usvojiti sveobuhvatan i kooperativan pristup koji ne daje prenatlaženu prednost nacionalnoj sigurnosti na račun drugih dimenzija sigurnosti, uključujući ljudska prava.⁶

Ipak, dobar dio suvremenog diskursa o slobodi vjere ili uvjerenja i sigurnosti traži uspostavu ravnoteže između ovih vrijednosti ili sugerira da barem neki od aspekata te slobode moraju biti žrtvovani kako bi se postigla sigurnost. Takav diskurs je proturječan OESS-ovom sveukupnom pristupu sigurnosti, koji ne poima slobodu vjere ili uvjerenja i sigurnost kao suprotstavljena prava, nego ih priznaje kao komplementarne, međusobno ovisne i uzajamno osnažujuće ciljeve koji se mogu i moraju unapređivati zajedno. Kao i kod drugih ljudskih prava, potreban je sveobuhvatan sigurnosni režim kako bi sloboda vjere ili uvjerenja bila u potpunosti poštovana, zaštićena i ostvarena. Istovremeno, održiva sigurnost nije moguća bez punog poštivanja ljudskih prava, jer su ona suštinski preduvjet za povjerenje na koje se mora oslanjati odnos između države i stanovništva kome ona služi. Bez takvog povjerenja, državi bi bilo teško da djelotvorno ispunjava svoju odgovornost u pogledu pružanja sigurnosti, kao i zaštite i očuvanja demokratskog društva.

4 Opća skupština UN-a, "Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima", 10. prosinca 1948., 217 A (III) (u daljem tekstu, "UDHR"), članak 3, <<http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml>>.

5 Brojna OESS-ova opredjeljenja naglašavaju potrebu da zemlje članice poduzimaju radnje kako bi spriječile i suzbijale nasilni ekstremizam i radikalizaciju koji vode terorizmu, ali uz poštovanje njihovih obveza iz međunarodnog prava, osobito ljudskih prava i temeljnih sloboda (npr., OESS MC Deklaracija br. 4/15, OESS MC Deklaracija br. 1/16, *op. cit.*, fusnota 1).

6 OESS-ov koncept sveobuhvatne sigurnosti se razmatra u Poglavlju 1 ove publikacije.

OESS-ov Ured za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) objavljuje publikaciju *Sloboda vjere ili uvjerenja i sigurnost: Smjernice za izradu politika*, kako bi pojasnio uzajamni odnos između slobode vjere i sigurnosti u svjetlu OESS-ovog sveobuhvatnog okvira za mir i sigurnost. Ona nadalje objašnjava prirodu, status i opseg slobode vjere ili uvjerenja, sadržanih u OESS-ovim opredjeljenjima i međunarodnim i regionalnim standardima. Konačno, ona navodi vodeća načela, praktične smjernice i preporuke za rješavanje niza pitanja koja se susreću na križanju sloboda vjere ili uvjerenja i sigurnosti u regiji OESS-a. Ova publikacija je u prvom redu namijenjena kreatorima politika koji su zaduženi za izradu i provedbu zakona, politika i strategija u oblasti sigurnosti, kako bi se osiguralo da njihove sigurnosne odredbe budu u skladu s njihovim opredjeljenjima i međunarodnim obvezama koje se tiču ovog univerzalnog ljudskog prava.

Pronalaženje dugoročnih rješenja u ovoj oblasti zahtijeva suradnički pristup koji uključuje državu i ostale relevantne aktere. S obzirom na to, ove smjernice se odnose i na organizacije civilnog društva, naročito one koje se bave ljudskim pravima, pitanjima tolerancije i nediskriminacije, vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja, državne institucije za ljudska prava, akademske institucije, obrazovne profesionalce i medije. Kako nijedna vjerska zajednica ili zajednica uvjerenja ne može napredovati u okruženju koje nije sigurno, sve one imaju ulogu u unapređivanju sigurnosti u širem društvu. Dajući inspiraciju pozitivnoj viziji kolektivne ljudske egzistencije i zajedničkog dobra, one mogu promovirati tekuća društvena nastojanja u pravcu jačanja socijalne kohezije i sveobuhvatne i održive sigurnosti. Stoga se neke od preporuka odnose jednako na državne i nedržavne aktere.

Standardi koji se razmatraju u ovom tekstu primjenjuju se u regiji OESS-a, iako nije svaki navedeni standard obvezujući za svaku zemlju članicu. U velikoj mjeri se ovi standardi oslikavaju u OESS-ovim prihvaćenim opredjeljenjima o ljudskoj dimenziji. Spomenuti su i neki relevantni neobvezujući standardi, s obzirom na to da oni pružaju korisna pojašnjenja i razradu načela na kojima počivaju OESS-ova opredjeljenja i međunarodni standardi.

1. Ljudska prava i OESS-ov koncept sveobuhvatne sigurnosti

Prema mišljenju OESS-a, smatra se da je sigurnost sveobuhvatna, kooperativna, jednaka, nedjeljiva i utemeljena na ljudskim pravima. Sve tri komplementarne dimenzije (političko-vojna, ekonomska i okolišna, te ljudska) OESS-ovog sveobuhvatnog pristupa sigurnosti smatraju se jednakim po važnosti.

Sloboda vjere ili uvjerenja priznaje se kao jedno od fundamentalnih načela u uzajamnim odnosima između zemalja članica OESS-a i kao integralni aspekt OESS-ovog koncepta sigurnosti.⁷ Odluka Ministarskog vijeća iz Kijeva o slobodi misli, savjesti, vjere ili uvjerenja, naglašava, naprimjer, “vezu između sigurnosti i punog poštovanja slobode misli, savjesti, vjere ili uvjerenja.”⁸

U vezi s ovim treba primijetiti da mir i sigurnost počivaju na slobodi vjere ili uvjerenja, kao i na svim drugim ljudskim pravima, da se grade na stvarnom priznavanju najrazličitijih ljudskih uvjerenja i konkretnoj mogućnosti da svaka osoba “ispovijeda i prakticira, sama ili u zajednici s drugima, vjeru ili uvjerenje u skladu s onim što joj nalaže vlastita savjest”.⁹ Sloboda vjere ili uvjerenja ne samo da pomaže zadovoljavanju temeljne potrebe svakog ljudskog bića, to jest zaštite prava na vlastiti svjetonazor, nego i ostvarivanju koristi od artikulacije različitih gledišta.

7 “Završni akt Konferencije o sigurnosti i suradnji u Europi”, OESS, 1975., <<https://www.OESS.org/helsinki-final-act?download=true>>. (u daljnjem tekstu, “Helsinški završni akt 1975.”).

8 Ministarsko vijeće OESS-a, Odluka br. 3/13, “Sloboda misli, savjesti, vjere ili uvjerenja”, Kijev, 6. prosinca 2013., para. 6 (u daljnjem tekstu, “Odluka MV-a iz Kijeva 3/13”).

9 “Helsinški završni akt 1975.”, *op. cit.*, fusnota 7.

Ljudska prava, uključujući slobodu vjere ili uvjerenja, od suštinskog su značaja za prosperitet društava, te stoga moraju biti integrirana i u sve odgovore na sukobe i nasilje, bilo radi rješavanja njihovih uzroka, zaštite njihovih žrtava ili ograničavanja njihovih posljedica. Na taj način ljudska prava i sigurnosne mjere djeluju u istom cilju. Sloboda vjere ili uvjerenja doprinosi uzajamnom poštovanju, povjerenju, razumijevanju i jednakosti među narodima različitih vjera ili uvjerenja. Stoga ona može pomoći da društva budu otpornija na one probleme koji predstavljaju prijetnju po sigurnost.

Puno pridržavanje OESS-ovih prihvaćenih opredjeljenja i međunarodnih standarda o slobodi vjere ili uvjerenja donosi koristi koje vode ka sveobuhvatnoj i održivoj sigurnosti, osobito u oblasti socijalnog i ekonomskog razvoja i mira.¹⁰ Sloboda vjere ili uvjerenja je sredstvo za mobilizaciju i omogućavanje pozitivnih resursa ljudi koji ispovijedaju različita uvjerenja, vjerska ili druga, za boljitak društva. Prema tome, nepotrebne restrikcije prava na slobodu vjere ili uvjerenja slabe njegove potencijale za izgradnju socijalne mreže koja osigurava i slobodu i sigurnost.

Sloboda vjere ili uvjerenja i jednakost muškaraca i žena pripadaju istom okviru nedjeljivih ljudskih prava.¹¹ Sveobuhvatna sigurnost zahtijeva jednako uživanje slobode vjere ili uvjerenja za muškarce i žene. U tom pogledu, zemlje članice OESS-a su se složile da je “puno i jednako uživanje ljudskih prava od strane žena od suštinske važnosti za postizanje mirnije, prosperitetnije i demokratičnije regije OESS-a”¹² i da su “znanje, vještine i iskustvo žena i muškaraca bitni za mir ...

10 Postoji sve veći broj dokaza o vezi između slobode vjere ili uvjerenja i društvenog sklada i ekonomskog prosperiteta na koje ukazuje više studija, uključujući: Grim, B. & Finke, R., “Cijena uskraćene slobode: *religijski progon i konflikt u 21. stoljeću* (New York: Cambridge University Press, 2011); Grim, B. Clark, G. & Snyder, R.E., “Da li je vjerska sloboda dobra za biznis? Konceptualna i empirijska analiza”, *Interdisciplinary Journal of Research on Religion*, Vol.10, No. (4), 2014.

11 “Bečka deklaracija i Program djelovanja”, Ured Visokog povjerenika za ljudska prava pri Ujedinjenim narodima, 25. lipnja 1993., para. 5, <<https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/Vienna.aspx>>. U Deklaraciji se navodi da su “sva ljudska prava univerzalna, nedjeljiva, međusobno ovisna i međusobno povezana.”

12 “Istanbulski dokument: Povelja za europsku sigurnost 1999.”, OESS, (u daljnjem tekstu, “Istanbulski dokument 1999.”) OESS, <<https://www.OESS.org/mc/39569?download=true>>.

sigurnost i stabilnost u regiji OESS-a”.¹³ Ovo je dodatno razrađeno u nekoliko odluka Ministarskog vijeća OESS-a o rodnoj jednakosti.¹⁴ S obzirom na to da muškarci i žene mogu biti na različit način pogođeni kršenjem njihovog prava na slobodu vjere ili uvjerenja, važno je rješavati pitanje diskriminacije i na osnovi vjere ili uvjerenja i na osnovi roda.¹⁵

13 “Dokument 13. sastanka Ministarskog vijeća”, Ljubljana, 2005., OESS, (u daljnjem tekstu, “Ljubljanski dokument 2005.”), <<https://www.OESS.org/mc/18778?download=true>>.

14 Vidi: OESS Ministarsko vijeće, Odluka br. 14/05, “Žene u prevenciji sukoba, upravljanju krizom i post-konfliktnoj rehabilitaciji”, Ljubljana, 2005.; OESS Ministarsko vijeće, Odluka br. 15/05, “Sprečavanje i suzbijanje nasilja protiv žena”, Ljubljana, 2005.; OESS Ministarsko vijeće, Odluka br. 7/09, “Sudjelovanje žena u političkom i javnom životu”, Atena, 2009.; i OESS Ministarsko vijeće, Odluka br. 10/11, “Promocija jednakih prilika za žene u ekonomskoj sferi”, Vilnius, 2011.

15 Ovo naglašava važnost da države članice OESS-a osiguraju integraciju rodne analize i rodno osjetljivih pristupa promociji i zaštiti slobode vjere ili uvjerenja u mjere, politike i prakse za ostvarivanje sigurnosti. OESS-ov Akcioni plan za 2004. za promociju rodne jednakosti poziva na uvrštavanje rodnih pitanja u programe i projekte s ciljem postizanja rodne jednakosti. Za analizu diferencijalnog utjecaja antisemitskih zločina iz mržnje i vezanih sigurnosnih izazova, vidi: “Razumijevanje antisemitskih zločina iz mržnje i rješavanje sigurnosnih potreba židovskih zajednica: praktični vodič” (Varšava, ODIHR: 2017.), str. 13-15, <<https://www.OESS.org/odihr/317166>>.

2. OESS-ova prihvaćena opredjeljenja i međunarodni standardi o slobodi vjere ili uvjerenja

Sloboda vjere ili uvjerenja je ljudsko pravo koje uključuje više aspekata i obuhvaća individualne, kolektivne, institucionalne, obrazovne i komunikativne dimenzije, i izričito je priznato u prihvaćenim opredjeljenjima OESS-a,¹⁶ kao i u međunarodnim i regionalnim standardima¹⁷. Ti standardi uspostavljaju niz ključnih načela koja se odnose na uživanje slobode vjere ili uvjerenja, uključujući njen status

-
- 16 1975 Helsinški završni akt, op. cit., fusnota 7; "Zaključni dokument Trećeg sastanka", Beč, 4. studenoga 1986. do 19. siječnja 1989., OESS, (u daljnjem tekstu, "Bečki dokument 1989."); "Dokument kopenhaskog sastanka Konferencije o ljudskoj dimenziji CSCE-a", OESS, (u daljnjem tekstu, "Kopenhaski dokument 1990."); "Pariška povelja za Novu Europu 1990.", OESS, (u daljnjem tekstu, "Pariška povelja 1990."); "Budimpeštanski dokument: Ka istinskom partnerstvu u novoj eri. Samit šefova država ili vlada 1994.", OESS, (u daljnjem tekstu, "Budimpeštanski dokument 1994."); Istanbulski dokument 1999, op. cit., fusnota 12; "Dokument 11. sastanka Ministarskog vijeća", Maastricht, 2003., OESS, (u daljnjem tekstu, "Mastrihtski dokument 2003."); "Dokument 12. sastanka Ministarskog vijeća", Sofija 2004., OESS, (u daljnjem tekstu, "Sofijski dokument 2004."); Ljubljanski dokument 2005., op. cit., fusnota 13; "Dokument 13. sastanka Ministarskog vijeća", Bruxelles, 2006., OESS, (u daljnjem tekstu, "Briselski dokument 2006."); "Dokument 15. sastanka Ministarskog vijeća", Madrid, 2007., OESS, (u daljnjem tekstu, "Madridski dokument 2007."); "Dokument 16. sastanka Ministarskog vijeća", Helsinki, 2008, OESS, (u daljnjem tekstu, "Helsinški dokument 2008."); "Dokument 17. sastanka Ministarskog vijeća", Atena, 2009., OESS, (u daljnjem tekstu, "Atenski dokument 2009."); "Komemorativna deklaracija iz Astane 2010."; "Dokument 12. sastanka Ministarskog vijeća", Kijev, 2013., OESS, (u daljnjem tekstu, "Kijeovski dokument 2013.)."
- 17 Opća skupština UN-a, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, 16. prosinca 1966., Ujedinjeni narodi, Treaty Series, vol. 999, str. 171 (u daljnjem tekstu, "ICCPR"), članak 18, <<http://www.ohchr.org/en/professionalinter-est/pages/ccpr.aspx>>; Vijeće Europe, Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, dopunjena protokolima br. 11 i 14, 4. studenoga 1950. (u daljnjem tekstu, "ECHR"), Article 9, <<http://conventions.coe.int/treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=005&CL=ENG>>; Organizacija američkih država (OAS), Američka konvencija o ljudskim pravima, "Pakt San Josea", Kostarika, 22. studenoga 1969. (u daljnjem tekstu, "ACHR"), članak 12, <http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.htm>; Europska unija, Povelja o temeljnim pravima Europske unije, 26. listopada 2012., 2012/C 326/02, članak 10, <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=OJ:C:2012:326:TOC>>..
- Vidi: Opći komentar br. 22, Komitet za ljudska prava Ujedinjenih nacija, UN Doc. CCPR/C21/Rev.1/Add.4, koji pojašnjava da sloboda religije pripada teističkim, neteističkim, ateističkim ili drugim vjernicima, par. 2 (u daljnjem tekstu: Opći komentar br. 22).

kao prava koje pripada svim ljudskim bićima, muškarcima i ženama, kako vjernicima tako i onima koji ne pripadaju nijednoj vjeri,¹⁸ kao slobodu da svatko manifestira ili postupa prema svojoj vjeri ili uvjerenju, pojedinačno ili u zajednici s drugima, javno ili privatno, putem molitve, pouke, prakse i pridržavanja.¹⁹ Ovaj dokument odnosi se na pojedince koji djeluju u zajednici s drugima kako bi ostvarivali svoju slobodu vjere ili uvjerenja kao “vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja.”²⁰

Uživanje slobode vjere ili uvjerenja od strane ljudskih bića, samostalno ili u zajednici s drugima, javno ili privatno, jeste neotuđivo pravo. Kao takvo, ono ne može biti uvjetovano odobrenjem od strane države.²¹ Normativni status slobode vjere ili uvjerenja osnažen je činjenicom da je to neosporno pravo prema članku 4(2) Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (ICCPR). To znači da država ne može koristiti kao izgovor za derogaciju svojih obveza iz članka 18. ICCPR-a čak ni izvanredno stanje, proglašeno uslijed prijetnje po opstanak nacije.²²

Države su, prema tome, dužne prema međunarodnom pravu ljudskih prava postupati kao nepristrani garanti slobode vjere ili uvjerenja prema svim pojedincima i vjerskim zajednicama ili zajednicama uvjerenja u okviru svoje jurisdikcije. Ta dužnost nije ograničena na državljane i osobe s dozvolom boravka, već se jednako odnosi i na tražitelje azila, migrante, izbjeglice i osobe bez državljanstva.

Polazna točka za definiranje primjene slobode vjere ili uvjerenja mora

18 Vidi: “Opći komentar br. 22”, Komitet za ljudska prava Ujedinjenih naroda, UN Doc. CCPR/C21/Rev.1/Add.4, koji pojašnjava da sloboda religije pripada teističkim, neteističkim, ateističkim ili drugim vjernicima, para. 2. (u daljnjem tekstu, “Opći komentar br. 22”).

19 ICCPR, članak 18(1); ECHR, članak 9(1); Američka konvencija o ljudskim pravima (ACHR), članak 12(1); Bečki dokument 1989, *op. cit.*, fusnota 16; Kopenhaški dokument 1990., *op. cit.*, fusnota 16, para 9.4.

20 “Zajedničke smjernice o pravnom subjektivitetu vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja”, OESS/ODIHR i Venecijanska komisija, para. 11 (Varšava: OESS/ODIHR, 2014.), <<https://www.OESS.org/odihr/139046>>.

21 *Ibid.* str. 13, 17 i 39. Vidi također: “Besarabijska Mitropolitska crkva protiv Moldavije”, Europski sud za ljudska prava, (Apelacija br. 45701/99, presuda od 13. prosinca 2001.), para. 128 130; “Izvešće Specijalnog izvjestitelja UN-a za slobodu vjere ili uvjerenja, Heiner Bielefeldt”, Opća skupština UN-a, UN Doc. A/HRC/19/60, 22. prosinca 2011., par. 25 i 41, <https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/RegularSession/Session19/A-HRC-19-60_en.pdf>.

22 Vidi: “Smjernice za preispitivanje zakonodavstva koje se tiče vjere ili uvjerenja”, (Varšava: OESS/ODIHR, 2004), <<http://www.OESS.org/odihr/13993>>, str. 19.

biti samoodređenje vjere ili uvjerenja, premda, naravno, vlasti imaju izvjesnu nadležnost da primijene objektivne, formalne kriterije kako bi utvrdile jesu li ovi termini primjenjivi u specifičnom slučaju.²³ Postoji mnoštvo različitih vjera i uvjerenja,²⁴ a termini "vjera" i "uvjerenja" su široki.²⁵ Sloboda vjere ili uvjerenja nije ograničena u svojoj primjeni na tradicionalne ili velike vjere ili uvjerenja, niti je ovo pravo ograničeno na vjere ili uvjerenja s institucionalnim karakteristikama ili praksama koje su analogne takvim tradicionalnim gledištima.²⁶ Pravo na slobodu vjere ili uvjerenja štiti one koji gaje teistička, neteistička i ateistička uvjerenja, kao i pravo da se ne slijedi bilo koja vjera ili uvjerenje.²⁷ To znači da novoosnovane vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja, kao i one koje se smatraju vjerskim manjinama, moraju dobiti istu zaštitu kao i dominantna vjerska zajednica.²⁸

23 Europski sud za ljudska prava utvrdio je da, kako bi položaj osobe spadao u domenu prava na slobodu vjere ili uvjerenja, on mora pokazivati "izvjesnu razinu uvjerljivosti, ozbiljnosti, kohezije i važnosti" (*Campbell and Cosans v United Kingdom*, Europski sud za ljudska prava, Apelacije br. 75111/76 i 7743/76, presuda od 25. veljače 1992.).

24 Vidi, "Studija diskriminacije o pitanju vjerskih prava i praksa, Specijalnog izvjestitelja Podkomisije za prevenciju diskriminacije i zaštitu manjina", Ujedinjeni narodi, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/200/Rev.1, str. 1, <<https://undocs.org/E/CN.4/Sub.2/200/Rev.1>>, gdje se navodi da "s obzirom na poteškoću definiranja 'religije', u ovoj studiji se koristi termin 'vjera ili uvjerenja', koji uključuje, osim različitih teističkih vjerovanja, i druga uvjerenja, kao što su agnosticizam, slobodoumlje, ateizam i racionalizam".

25 "Izvjješće Specijalnog izvjestitelja UN-a za slobodu vjere ili uvjerenja, Heiner Bielefeldt", UN Doc., *op. cit.*, 21, para. 38.

26 "Opći komentar br. 22", para. 2, *op. cit.*, fusnota 18; "Zajedničko mišljenje o nacrtu Zakona o slobodi svijesti i religije i o Zakonima o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona, Zakona o upravnim prekršajima i Zakona o odnosima između Republike Armenije i Svete armenske apostolske crkve Republike Armenije", para. 22-24; "Privremeno zajedničko mišljenje o Zakonu o izmjenama i dopunama Zakona o slobodi svijesti i vjerskim organizacijama i o Zakonu o izmjenama Kaznenog zakona; Zakonu o upravnim prekršajima i Zakonu o dobrotvornom radu Republike Armenije", OEES/ODIHR i Venecijanska komisija, CDL-AD (2010) 054, 22. prosinca 2010., para. 43, [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2010\)054-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2010)054-e) (u daljnjem tekstu, "Zajedničko mišljenje o Armeniji"); *Grzelak v Poland*, Europski sud za ljudska prava (Apelacija br. 7710/02, presuda od 15. lipnja 2010.), para. 85; *Kokkinakis v Grčka*, Europski sud za ljudska prava, (Apelacija br. 14307/88, presuda od 25. svibnja 1993.) para. 31; i *Buscarini i ostali v. San Marino*, Europski sud za ljudska prava, (Apelacija br. 24645/94, presuda 18. veljače 1999.), para. 34.

27 "Opći komentar br. 22", para. 2, *op. cit.*, fusnota 18; Zajedničko mišljenje o Armeniji, para. 46-47, *op. cit.*, fusnota 26.

28 Komitet za ljudska prava UN-a upozorio je da "činjenica da je religija priznata kao državna religija ili da je etablirana kao službena ili tradicionalna, ili da njezini sljedbenici čine većinu stanovništva" ne može predstavljati opravdanje za diskriminaciju protiv pripadnika drugih vjera ili uvjerenja, *op. cit.*, fusnota 18.

Sloboda vjere ili uvjerenja dio je šireg okvira ljudskih prava i tijesno je povezana s ostalim univerzalnim ljudskim pravima i temeljnim slobodama, kao što su sloboda izražavanja,²⁹ sloboda okupljanja i udruživanja,³⁰ te pravo na nediskriminaciju. U skladu s tim, Odluka Ministarskog vijeća iz Kijeva naglašava da su “sloboda misli, savjesti, vjere ili uvjerenja i sva druga ljudska prava i temeljne slobode međusobno ovisni, međusobno povezani i da se uzajamno osnažuju.”³¹

Forum internum se odnosi na unutarnju dimenziju prava na slobodu vjere ili uvjerenja, naime slobodu da se ima ili prihvati vjera ili uvjerenje po vlastitom izboru, što uključuje i pravo da se promijeni vjera ili uvjerenje.³² Budući da unutarnja sloboda da se ima, prihvati ili promijeni vjera, ne podliježe ograničavajućim klauzulama iz članka 18. ICCPR-a i članka 9. Europske konvencije o ljudskim pravima (ECHR), ovaj *forum internum* uživa apsolutnu zaštitu.³³

Sloboda da se manifestira vjera ili uvjerenje, što predstavlja izvanjsku komponentu slobode vjere ili uvjerenja, odnosno *forum externum*, štiti široki opseg postupaka. OESS-ova opredjeljenja i međunarodni i regionalni standardi štite različite individualne i zajedničke manifestacije vjere ili uvjerenja. Sloboda da se manifestira vjera ili uvjerenje sastoji se u prvom redu, ali ne i isključivo, od slobode molitve i slobode poučavanja, prakticiranja i pridržavanja vjere ili uvjerenja.³⁴ Među ovim različitim vidovima manifestiranja mogu postojati znatna preklapanja. Manifestacije vjere ili uvjerenja detaljno su razrađene u

29 Za detaljnu analizu i razmatranje odnosa između prava na slobodu vjere ili uvjerenja i prava na slobodu mišljenja i izražavanja, vidi: “Izvešće Specijalnog izvjestitelja UN-a za slobodu vjere ili uvjerenja”, Opća skupština UN-a, UN Doc. A/HRC/31/18, 23. prosinca 2015., < <https://undocs.org/A/HRC/31/18>>.

30 “Smjernice o slobodi mirnog okupljanja”, OESS/ODIHR i Venecijanska komisija, (Varšava: ODIHR, 2010.), 2. izdanje, < <https://www.OSCE.org/odihr/73405>>; i “Smjernice o slobodi udruživanja”, OESS/ODIHR i Venecijanska komisija, (Varšava: ODIHR, 2015.), < <https://www.OSCE.org/odihr/132371>>.

31 “Bečka deklaracija i program djelovanja”, Ured Visokog povjerenika za ljudska prava Ujedinjenih naroda, 25. lipnja 1993., < <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/vienna.aspx>>.

32 ECHR, članak 9(1); Kopenhaški dokument 1990., para 9.4, *op. cit.*, fusnota 16; Kijeovski dokument 2013.; UDHR, članak 18. U vezi s ICCPR-om, Komitet UN-a u svom Općem komentaru br. 22 tumači članak 18 u smislu da on uključuje slobodu da se promijeni religija ili vjerovanje.

33 ACHR, članak 12(2) pruža sličnu zaštitu. Vidi Opći komentar br. 22, para. 3, *op. cit.*, fusnota 18.

34 Opći komentar br. 22, *op. cit.*, fusnota 18, razrađuje pitanje slobode manifestiranja vjere ili uvjerenja.

OEES-ovom Bečkom dokumentu iz 1989., posebno u vezi s kolektivnim, zajedničkim dimenzijama.³⁵

Odobrena su određena ograničenja samo u pogledu slobode manifestiranja vjere ili uvjerenja,³⁶ i ona su precizno zacrtana. Ograničenja moraju biti striktno opravdana, a država uvijek snosi teret opravdanja za svako ograničenje. Svako ograničenje uska je iznimka od pravila da svatko mora imati slobodu da u potpunosti uživa svoje pravo na slobodu vjere ili uvjerenja. OEES-ova opredjeljenja predviđaju, također, da pravo na slobodu vjere ili uvjerenja neće podlijezati bilo kakvim restrikcijama, osim onih koje propisuje zakon i koje su u skladu s obvezama zemalja članica prema međunarodnom pravu i njihovim međunarodnim obvezama.³⁷

Da bi ograničenje slobode manifestiranja vjere ili uvjerenja bilo dopušteno prema međunarodnom pravu ljudskih prava, ono mora zadovoljiti svaki od sljedećih kriterija:

- a. Ograničenje mora biti propisano zakonom;³⁸
- b. Svrha ograničenja je zaštita javne sigurnosti, javnog reda, javnog zdravlja ili morala, ili temeljnih prava i sloboda ostalih;³⁹
- c. Ograničenje je potrebno za postizanje neke od navedenih svrha i razmjerno je namjeravanom cilju;⁴⁰ i
- d. Ograničenje se ne uvodi s ciljem diskriminacije niti se provodi na diskriminatoran način.⁴¹

Imajući u vidu status slobode vjere ili uvjerenja kao neotuđivog prava, bitno je da se kriteriji za moguća ograničenja primjenjuju uz

35 Za kompletnu listu ovih manifestacija, vidi Bečki dokument 1989., para. 16.4, *op. cit.*, fusnota 16. Primjeri uključuju uspostavu i održavanje bogomolja, organizaciju u skladu s vlastitim hijerarhijskim i institucionalnim strukturama, odabir, imenovanje i zamjenu osoba, produkciju, uvoz i dijeljenje vjerske literature, te traženje i primanje dobrovoljnih financijskih i drugih priloga.

36 Ograničenja se konceptualno razlikuju od derogacija, koje nisu dopuštene.

37 Bečki dokument 1989., para. 17, *op. cit.*, fusnota 16; Kopenhaški dokument 1990., *op. cit.*, fusnota 16 para 9.4. Vidi također, Odluka MV-a OEES-a br. 3/13, *op. cit.*, fusnota 8.

38 ICCPR, članak 18(3); ECHR, članak 9(2); ACHR, članak 12(3); Bečki dokument 1989, *op. cit.*, fusnota 16; Kopenhaški dokument 1990., para 9.4, *op. cit.*, fusnota 16.

39 ICCPR, članak 18(3); ECHR, članak 9(2), koji ograničava broj osnova za uvođenje ograničenja na "interese javne sigurnosti, radi zaštite javnog reda, zdravlja ili morala, ili zaštitu prava i sloboda ostalih"; ACHR, članak 12.

40 ICCPR, članak 18(3); ACHR, članak 12; ECHR, članak 9(2) ("nužne u demokratskom društvu u interesu...").

41 Opći komentar br. 22, para. 8, *op. cit.*, fusnota 18.

maksimalnu pozornost i preciznost. Ograničenja uvedena od strane države trebaju se minimalno miješati u ovo pitanje i koristiti samo u krajnjem slučaju. Kod tumačenja opsega klauzula o mogućem ograničenju, države trebaju usvojiti otvoreno i široko poimanje slobode vjere ili uvjerenja, u skladu s potrebom da se osigura njezina puna zaštita zagarantirana međunarodnim pravom.⁴²

Da bi ograničenje bilo “propisano zakonom”, zakonska odredba o ograničenju treba biti dostupna i predvidiva. To zahtijeva da ona bude formulirana dovoljno precizno kako bi se omogućilo pojedincima i zajednicama da reguliraju svoje ponašanje. Nadalje, ograničenja se ne mogu uvoditi retroaktivno ili proizvoljno za određene pojedince ili skupine; niti se mogu uvoditi pravilima za koja se predstavljaju kao zakon, ali koja su tako nejasna da ne pružaju korektnu informaciju o onome što zakon zahtijeva, ili koja omogućavaju proizvoljnu primjenu.⁴³

Legitimnost: Kriterij “legitimnog cilja” znači da se ograničenja mogu primjenjivati samo u one svrhe za koje su propisana u odredbama u vezi sa slobodom vjere ili uvjerenja, i da nisu odobrena na osnovama koje nisu navedene u međunarodnim instrumentima, čak i ako bi te osnove bile dopuštene za ograničenja drugih ljudskih prava i temeljnih sloboda.⁴⁴ U tom pogledu, međunarodno pravo ne priznaje “sigurnost” ili “nacionalnu sigurnost” kao prihvatljive osnove za ograničavanje manifestiranja slobode vjere ili uvjerenja.

Nužnost: Ograničenja moraju biti “nužna” u skladu s osnovama za ograničenja koje su navedene u odredbama o slobodi vjere ili uvjerenja. Da bi ograničenje bilo nužno, ono mora biti izravno povezano i razmjerno specifičnoj potrebi na kojoj se temelji,⁴⁵ a miješanje u ovo pitanje mora odgovarati neodložnoj društvenoj potrebi i treba biti razmjerno legitimnom cilju koji se želi postići.⁴⁶ Koncept “neodložne društvene potrebe” treba biti usko tumačen.⁴⁷

42 *Ibid.* “Kod tumačenja opsega klauzula o mogućim ograničenjima, države potpisnice trebaju polaziti od potrebe da se zaštite prava garantirana prema Paktu ... Uvedena ograničenja ... se ne smiju primjenjivati tako da se krše prava garantirana u članku 18.”

43 “Zajedničko mišljenje o slobodi svijesti i religijskim organizacijama u Republici Kirgistan”, OESS/ODIHR i Venecijanska komisija, CDL-AD(2008)032, 28. listopada 2008. <[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2008\)032-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2008)032-e)>.

44 Opći komentar br. 22, *op. cit.*, fusnota 18.

45 ICCPR, članak 18(3); ACHR, članak 12(3); ECHR, članak 9(2).

46 *Wingrove v. Ujedinjeno Kraljevstvo*, Europski sud za ljudska prava, (Apelacija br.17419/90, presuda od 25. studenoga 1996.), para. 53.

47 *Svyato-Mykhaylivska Parafija v. Ukrajina*, Europski sud za ljudska prava, (Apelacija br. 77703/01, presuda od 14. lipnja 2007.) para. 116; *Gorzelik i ostali v. Poljska*, Europski sud za ljudska prava, (Apelacija br. 44157/98, presuda od 17. veljače 2004.) para. 94-95.

Razmjernost: Da bi miješanje bilo “razmjerno,” mora postojati logična i čvrsta veza između legitimnog cilja i sredstva za njegovo postizanje. Čak i u kontekstu sigurnosti, mjere koje se poduzimaju da bi se ograničila ljudska prava, moraju biti primjerene za postizanje njihove zaštitne funkcije. Sama činjenica da je mjera dostatna za postizanje nekog sigurnosnog cilja nije dostatna da bi zadovoljila rigorozni test razmjernosti. Načelo razmjernosti zahtijeva da ograničenje bude uistinu nužno za postizanje željenog cilja, kao korištenje najmanje radikalnih raspoloživih sredstava.⁴⁸

Komitet za ljudska prava Ujedinjenih naroda navodi da ograničenje ne može biti uvedeno u svrhu diskriminacije ili primjenjivano na diskriminatoran način. Načelno, ograničenje će se smatrati indirektno diskriminatornim ako nema objektivno i razumno opravdanje, ili ako je nerazmjerno svrsi kojoj treba služiti.⁴⁹ U kontekstu slobode vjere ili uvjerenja i sigurnosti, države članice moraju osigurati da se ne usvajaju mjere koje predstavljaju diskriminaciju na osnovi vjere ili uvjerenja.

48 Vidi: Zajedničko mišljenje o Armeniji i Privremeno zajedničko mišljenje o Armeniji, *op. cit.*, fusnota 26.

49 Opći komentar r. 22, para. 8, *op. cit.*, fusnota 18. OESS je prepoznao potrebu zaštite od diskriminacije, kako bi se uspostavili održivi mir i sigurnost. Naprimjer, vidi: “OESS-ov Strateški dokument za ekonomsku i okolišnu dimenziju”, OESS, 2. prosinca 2003., <<https://www.OSCE.org/eea/20705>>.

3. Sloboda vjere ili uvjerenja i sigurnost: vodeća načela

Ovo poglavlje nudi set načela kao pomoć u usmjeravanju država članica OESS-a kod formuliranja i provedbe niza mjera, politika i zakona kojima se trebaju osigurati i sloboda vjere ili uvjerenja i sigurnost. Vodeća načela, koja su ovdje navedena, temelje se na OESS-ovom pristupu sveobuhvatnoj sigurnosti. Ona nisu iscrpna, a zasnivaju se i u skladu su sa sveukupnim OESS-ovim opredjeljenjima u ljudskoj dimenziji i s relevantnim međunarodnim standardima.⁵⁰ Analiza i preporuke koje slijede u Poglavlju 4 trebaju se čitati u svjetlu ovih sedam vodećih načela.

Vodeća načela

1. Obrazovne mjere koje jačaju poštovanje raznolikosti vjera ili uvjerenja od suštinskog su značaja. One trebaju:⁵¹
 - a. Biti provođene ne samo u školama nego i u drugim institucijama (naprimjer, u muzejima, knjižnicama, centrima kulturne baštine);
 - b. Davati nepristrane i točne informacije o raznim vjerama i uvjerenjima, suzbijajući na taj način religijsku nepismenost koja njeguje negativne stereotipe, pogrešne predstave i vjerske predrasude;
 - c. Pružiti mogućnosti sudionicima koji pripadaju različitoj vjeri ili uvjerenju, uključujući one koji ne pripadaju nijednoj vjeri, da se međusobno upoznaju i spoznaju različitost na prirodan način;

⁵⁰ Za kompletnu listu opredjeljenja, vidi fusnotu 16.

⁵¹ Vidi, naprimjer, Bečki dokument 1989., Kopenhaški dokument 1990., Budimpešta 1994., Porto 2002, Sofijski dokument 2004., Ljubljana 2005., Briselski dokument 2006. i Madrid 2007.

- d. Opremiti sudionike znanjem, stavovima, vrijednostima i vještinama da žive zajedno unutar različitosti;
 - e. Biti zasnovane na poštovanju ljudskog dostojanstva i svačijih ljudskih prava; i
 - f. Nastojati smanjiti sukobe koji su zasnovani na nedovoljnom razumijevanju uvjerenja drugih ljudi.
2. Programi podizanja svijesti koji upoznaju šire društvo o vjerskim zajednicama ili zajednicama uvjerenja, njihovim ljudskim pravima i suštinskom značaju raznolikosti vjera i uvjerenja. Oni trebaju:⁵²
 - a. Biti pripremani i realizirani kroz suradnju koja uključuje državu i druge aktere, kao što su organizacije civilnoga društva, nacionalne institucije za ljudska prava, institucije za kulturnu baštinu, stručnjake u oblasti obrazovanja, medije i vjerske zajednice i zajednice uvjerenja;
 - b. Senzibilizirati publiku za činjenicu i spoznaju raznolikosti vjere i uvjerenja;
 - c. Naglašavati vrijednost raznolikosti vjere i uvjerenja kao izvora uzajamnog obogaćivanja društava; i
 - d. Nastojati smanjiti negativne stereotipe koji pothranjuju rast diskriminacije, neprijateljstva i netolerancije u društvu, promicanjem većeg razumijevanja i poštovanja za različite religije i druga vjerovanja.
 3. Međureligijski dijalog i partnerstvo koji uključuju i druga vjerovanja, a koji se bore protiv netolerancije i diskriminacije na osnovi vjere ili uvjerenja, te jačaju razumijevanje i uzajamno poštovanje između pojedinaca i zajednica različitih vjera ili uvjerenja, i unapređuju slobodu vjere ili uvjerenja za sve, od suštinske su važnosti. Oni trebaju:⁵³

52 Vidi, naprimjer, Bukurešt 2001., Ljubljana 2005. i Briselski dokument 2006.

53 Vidi, naprimjer, Mاستrihtski dokument 2003., Ljubljana 2005. i Odluka MV-a OESS-a br. 3/13.

- a. Poštovati autonomiju vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja;
 - b. Poštovati dobrovoljnu prirodu sudjelovanja vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja;
 - c. Biti prilagođeni postojećoj raznolikosti vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja, uključujući novouspostavljene i manje zajednice, osobito ako su podržane i potpomognute od strane države;
 - d. Osigurati, koliko je moguće, jednako sudjelovanje muškaraca i žena, i istinsko i snažno sudjelovanje mladih, naročito ukoliko je podržano i potpomognuto od strane države; i
 - e. Uključiti neformalne aktivnosti, s obzirom na osobito važan doprinos koji daju naporima da se unaprijedi sloboda vjere ili uvjerenja za sve i da se poboljša uzajamno razumijevanje i promovira tolerancija.
4. Inicijative za dijalog i angažman između država članica i vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja o pitanjima koja se tiču slobode vjere ili uvjerenja i sigurnosti, od suštinske su važnosti. One trebaju.⁵⁴
- a. Unapređivati slobodu vjere ili uvjerenja za sve, kao i druga ljudska prava;
 - b. Sprečavati i suzbijati diskriminaciju i netoleranciju na osnovi vjere ili uvjerenja, uključujući snažno i pravovremeno izjašnjavanje protiv svakog zagovaranja mržnje koje predstavlja poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje;
 - c. Osigurati široku i održivu sigurnost;
 - d. Biti otvorene za sudjelovanje svih vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja u društvu;
 - e. Poštovati autonomiju vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja;

54 Ibid

- f. Poštovati dobrovoljnu prirodu sudjelovanja od strane vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja;
 - g. Ne biti ograničene na državnu ili federalnu razinu, nego djelovati i na lokalnoj i općinskoj razini;
 - h. Osigurati da kanali komunikacije budu uvijek otvoreni, a da se dijalog i angažman razvijaju na redovitoj a ne sporadičnoj osnovi; i
 - i. Služiti podizanju svijesti o ulozi koju vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja igraju u sigurnosnim pitanjima, te ohrabrivati njihovo proaktivno sudjelovanje u tim nastojanjima.
5. Politike koje promoviraju poštovanje i temelje se na postojećoj ili novonastaloj raznolikosti vjera i uvjerenja od suštinskog su značaja za razvoj mirnog, sigurnog i kohezivnog društva. One trebaju:⁵⁵
- a. Osigurati da se nasilje ne poistovjećuje i ne povezuje s vjerom ili uvjerenjem općenito;
 - b. Osigurati da se nasilje ne poistovjećuje i ne povezuje s određenom vjerom ili uvjerenjem;
 - c. Osigurati da se odgovornost za nasilna djela koja su počinili pojedinci ili skupine ne pripisuje vjerskim zajednicama ili zajednicama uvjerenja;
 - d. Osigurati da izazovi i tenzije, koji mogu proisteći iz pluralizma vjere ili uvjerenja, ne budu korišteni u političke svrhe;
 - e. Poticati predstavnike država članica da se uvijek snažno i promptno izjašnjavaju protiv svakog zagovaranja mržnje koje predstavlja poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje.

55 Vidi, naprimjer, Porto 2002, Ljubljana 2005.

6. Ustavni i zakonski okvir koji podupire slobodu vjere ili uvjerenja od suštinske je važnosti, i treba uzimati u obzir sljedeća načela:⁵⁶
- a. Poštovanje slobode vjere ili uvjerenja i drugih ljudskih prava je sastavni dio osiguravanja sigurnosti;
 - b. Ako su mjere, koje ograničavaju slobodu vjere ili uvjerenja, nužne kako bi se osigurala sigurnost u specifičnim slučajevima, sveobuhvatna i održiva sigurnost se može postići samo ako te mjere poštuju ljudsko dostojanstvo i ljudska prava;
 - c. Kada se formuliraju i provode mjere koje ograničavaju slobodu vjere ili uvjerenja, treba imati u vidu razlike u utjecaju koji imaju na žene i muškarce;
 - d. Kada se formuliraju i provode mjere koje ograničavaju slobodu vjere ili uvjerenja, treba imati u vidu razlike u utjecaju koji imaju na pojedince ili skupine u osjetljivom položaju, uključujući, ali ne ograničavajući se na djecu, osobe s invaliditetom, nacionalne manjine, manjinske vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja, nevjernike, obraćenike, tražitelje azila, migrante i izbjeglice;
 - e. Zakoni, propisi, prakse i politike moraju biti transparentni i nediskriminatorni, uključujući i osnove kao što su etnička pripadnost, rod, nacionalnost, rasa, vjera ili uvjerenje;
 - f. Sigurnosna pitanja trebaju se rješavati putem specifičnog kaznenog zakonodavstva i zakonodavstva o javnom redu, a ne putem zakona koji su doneseni kako bi se ograničila sloboda vjere ili uvjerenja u ime sigurnosti;
 - g. Mjere kojima se uvode ograničenja slobode vjere ili uvjerenja moraju biti propisane zakonom;
 - h. Osnove za ograničenja moraju biti jasno navedene, a ograničenja trebaju biti nužna za postizanje legitimnih ciljeva danih u iscrpnoj listi u članku 18(3) ICCPR-a; i

⁵⁶ Vidi, naprimjer, Helsinški završni akt 1975., Bečki dokument 1989., Kopenhaški dokument 1990., i Odluka MV-a OESS-a br. 3/13.

- j. Pojedinci trebaju imati djelotvoran pristup žalbenom postupku ili postupku revidiranja danih mjera, kao i/ili odlučivanja u vezi s njihovom provedbom.
7. Sve zakonske mjere koje ograničavaju slobodu vjere ili uvjerenja, a za koje države članice smatraju da osiguravaju sigurnost, trebaju:⁵⁷
- a. Biti specifično usmjerene na protupravno ili nezakonito postupanje, a ne na mišljenja ili uvjerenja;
 - b. Rješavati konkretnu nezakonitu aktivnost pojedinaca ili skupina i izbjegavati da se cilja na njih zbog vjere ili uvjerenja;
 - c. Jasno definirati termine koji se koriste u zakonskom okviru, izbjegavajući nejasno definirane termine, što može dovesti do veoma različitih tumačenja i proizvoljne primjene;
 - d. Ne sankcionirati vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja zbog nezakonitog postupanja pojedinaca ili skupina koje im pripadaju;
 - e. Pristupati nediskriminatorno, uključujući i osnove kao što su etnička pripadnost, rod, nacionalnost, rasa, religija ili drugo vjerovanje;
 - f. Biti primjenjivane samo u krajnjem slučaju;
 - g. Biti izravno povezane i razmjerne legitimnom cilju koji se želi postići i predstavljati najmanje invazivan način za postizanje tog cilja; i
 - h. Biti popraćene uputama kako bi se spriječila moguća pogrešna upotreba takvih mjera ili proizvoljna zloupotreba od strane vladinih zvaničnika ili administracije.

57 Vidi, naprimjer, Bečki dokument 1989., Kopenhaški dokument 1990., Odluka MV-a OESS-a br. 3/13, i Deklaracija br. 1/16, "Jačanje nastojanja OESS-a na prevenciji i suzbijanju terorizma", Hamburg, 2016. Vidi i: Pregled OESS-ovih opredjeljenja o borbi protiv terorizma (ažuriran posljednji put u ožujku 2018.), <<https://www.OSCE.org/node/26365?download=true>>.

Treba uzeti u obzir sljedeće tri točke prilikom razmatranja primjene gore navedenih vodećih načela:

1. Vodeća načela treba promatrati kao dio holističkog pristupa osiguravanju slobode vjere ili uvjerenja i sigurnosti, kao što je predviđeno Helsinškim završnim aktom i podržano kasnijim OESS-ovim opredjeljenjima. Iako su vlasti država članica OESS-a primarno odgovorne za osiguravanje sigurnosti uz zaštitu slobode vjere ili uvjerenja, i ostala tijela kao vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja,⁵⁸ nacionalne institucije za ljudska prava, organizacije civilnog društva, uključujući vjerske i druge organizacije koje se općenito bave promicanjem ljudskih prava, kao i mediji, trebaju igrati važnu ulogu u odnosu između slobode vjere ili uvjerenja i sigurnosti;
2. Osiguravajući punu provedbu svojih opredjeljenja u vezi s ljudskom dimenzijom, zemlje članice će stvoriti uvjete za nevladine aktere da odigraju svoju ulogu u davanju doprinosa održivoj sigurnosti; i
3. Izazovi koji se tiču slobode vjere ili uvjerenja i sigurnosti ne mogu se rješavati isključivo putem pravnih sankcija države, nego trebaju uključivati na prvoj instanciji širi opseg nerestriktivnih mjera, kao što su obrazovne aktivnosti, programi podizanja svijesti, međuvjerski i međureligijski dijalog i partnerstvo, te angažman zajednice.

58 Odluka MV-a OESS-a br. 3/13 poziva države članice OESS-a da "potiču vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja da pravovremeno uzmu udjela u javnim diskusijama o relevantnim zakonodavnim inicijativama", *op. cit.*, fusnota 8.

4. Pitanja i preporuke koje se odnose na slobodu vjere ili uvjerenja i sigurnost

Ovo poglavlje razmatrat će četiri pitanja koja su relevantna za odnos između slobode vjere ili uvjerenja i sigurnosti. Sva četiri – registracija, “ekstremistički” govor i literatura, pretresi bogomolja i preobraćenje – predstavljaju zajednička pitanja u cijeloj regiji OESS-a koja su najvažnija za kreatore politika i vjerske zajednice kada je riječ o slobodi vjere ili uvjerenja i sigurnosti. Ona ilustrativno pokazuju kako se sloboda vjere ili uvjerenja i sigurnost preklapaju u praktičnom smislu.

Pitanja i odgovori na početku svakog dijela trebaju pojasniti neka složena pitanja u pogledu slobode vjere ili uvjerenja i sigurnosti. Nakon njih slijede preporuke za svako od četiri razmatrana pitanja.

4.1. Registracija i deregistracija vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja i sigurnost

Vlasti u državama članicama OESS-a ponekad vide vrijednosti, načela i učenja nekih vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja kao nekompatibilne s onima do kojih drži većina stanovništva u zemlji. Oni tvrde da ta nekompatibilnost može predstavljati prijetnju po suživot i društvenu koheziju, a time i po sigurnost. Takva strahovanja su pojačana ukoliko vjerske skupine ili skupine uvjerenja, koje država smatra "ekstremističkim", propagiraju ideje za koje se smatra da prijete javnom redu, nacionalnom identitetu, društvenoj homogenosti ili mirnom suživotu. Neke vlade se brinu da bi takve vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja, ako dobiju status pravne osobe procesom registracije, time stekle zakonski status, priznanje, beneficije, izuzeća i privilegije. Vlasti reagiraju tako što odbijaju registraciju nekim zajednicama ili je povlače nakon što je odobrena, ili tako što uvode restriktivnije zakone o registraciji i traže od ranije registriranih zajednica da se ponovno registriraju. Uslijed takvih mjera, neke vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja, nisu se u stanju registrirati i steći ili očuvati status pravne osobe.

Zašto je pitanje pravne osobnosti važno za vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja?

Pristup statusu pravne osobe spada u domenu prava na slobodu vjere ili uvjerenja. Kada organizacijski život zajednice nije zaštićen slobodom vjere ili uvjerenja, mnogi aspekti slobode pojedinca u toj oblasti postaju ranjivi.⁵⁹ To uključuje nemogućnosti pojedinaca da prakticiraju svoju vjeru ili uvjerenje zajedno s ostalima, čime se ugrožava funkcionalnost same zajednice.

⁵⁹ *Hasan i Chaush v. Bugarska*, Europski sud za ljudska prava (Apelacija br. 30985/96, presuda od 26. listopada 2000.), para. 62.

Prema međunarodnom pravu ljudskih prava, odbijanje države da dodijeli status pravne osobe udruzi osoba koja se zasniva na religiji ili vjerovanju, predstavlja miješanje u ostvarivanje prava na slobodu vjere ili uvjerenja u kontekstu slobode udruživanja, osim ako nije dokazano da ta udruga sudjeluje u nezakonitim aktivnostima.⁶⁰ Stoga su se države članice OESS-a obvezale da će “na zahtjev zajednica vjernika, koje prakticiraju ili su spremne prakticirati svoju vjeru u ustavnim okvirima ovih država, priznati tim zajednicama status koji im je dodijeljen u njihovim zemljama.”⁶¹

Bez obzira na važnost pravne osobe za ostvarivanje prava na slobodu vjere ili uvjerenja,⁶² vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja ne trebaju biti u obvezi tražiti status pravne osobe ukoliko to ne žele. Stjecanje statusa pravne osobe je ponuđena mogućnost koju pružaju neke države članice. Kod osmišljavanja sustava registracije, države članice trebaju se voditi načelom da registracija ima za cilj da olakša, a ne da ometa ili kontrolira aktivnosti vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja.⁶³ Države članice trebaju stoga osigurati da vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja imaju pravo na stjecanje statusa pravne osobe takve vrste i na takvoj razini koja će im omogućiti da u cijelosti obavljaju svoje aktivnosti u vezi s vjerom ili uvjerenjem.

Pristupačan sustav registracije može potaknuti vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja, uključujući i one koje možda zabrinjavaju državu članicu, da djeluju u okvirima zakonskoga sustava. Iskustvo je pokazalo da registracija može pomoći izgradnji stabilnih i povjerljivih odnosa između država i vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja.

60 *Kimlya i ostali v. Rusija*, Europski sud za ljudska prava (Apelacije br. 76836/01 i 32782/03, presuda od 1. listopada 2009.), para. 84; *Jehovini svjedoci iz Moskve i ostali v. Rusija*, Europski sud za ljudska prava (Apelacija br. 302/02, presuda od 10. lipnja 2010.), para. 101; *Gorzelik i ostali v. Poljska*, Europski sud za ljudska prava, para. 52; i *Sidiropoulos i ostali v. Grčka*, Europski sud za ljudska prava (Apelacija br. 26695/95, presuda od 1. srpnja 1998.), para. 31.

61 Bečki dokument 1989, para. 16.3, *op. cit.*, fusnota 16.

62 *Bessarabia v. Moldavija*, Europski sud za ljudska prava, *op. cit.*, fusnota 26.; *Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas i ostali v. Austrija*, Europski sud za ljudska prava (Apelacija br. 40825/29, presuda od 31. srpnja 2008.); *Izzettin Dogan v. Turska*, Europski sud za ljudska prava (Apelacija br. 62649/10, presuda od 26. travnja 2016.). Važno je primijetiti da pojedinci – vjernici i nevjernici i vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja i dalje imaju prava prema međunarodnom pravu ljudskih prava, čak i ako ne postoji mogućnost registracije, ako nije odobrena ili ako je povučena od strane države ili vlasti.

63 Detaljan opis međunarodnog pravnog okvira koji se tiče pristupa statusu pravne osobe za vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja, uz primjere dobrih praksa iz pojedinih država članica OESS-a, može se naći u III. dijelu *Smjernica o subjektivitetu? vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja*, *op. cit.*, fusnota 20.

Zašto je termin “ekstremizam” problematičan u vezi s registracijom i deregistracijom vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja?

Države često navode zabrinutost u vezi s “ekstremizmom”, kako bi opravdale potrebu za strogom kontrolom nad aktivnostima pojedinaca i vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja u interesu sigurnosti. Međutim, “ekstremizam” je neprecizan termin bez općeprihvaćene definicije, što ga čini podložnim širokim i neodređenim tumačenjima i otvara vrata proizvoljnoj primjeni zakona.

“Ekstremizam” se često poistovjećuje s nasiljem, iako nema empirijskih dokaza koji bi ukazivali na uzročnu vezu ili prerastanje “ekstremističkog” razmišljanja u nasilna djela, ili na to da “ekstremističko” razmišljanje podrazumijeva namjeru nasilnog ponašanja koje bi zahtijevalo intervenciju države.⁶⁴ Fenomen nasilnog ekstremizma se stoga mora jasno razlikovati od pojma “ekstremizma”. Izražavanje “ekstremnih” gledišta, samo po sebi, ne predstavlja sigurnosnu prijetnju.⁶⁵

Osim toga, ukoliko se mjere za sprečavanje i suzbijanje “ekstremizma” fokusiraju na nenasilne aktivnosti, postoji rizik od kršenja ljudskih prava. Pravo na mišljenje i sloboda da se slijedi ili prihvati neka vjera ili uvjerenje po vlastitom izboru, ne smiju podlijetati nikakvim restrikcijama.⁶⁶ Međunarodni standardi eksplicitno upozoravaju da izraze kao “ekstremizam” ne treba koristiti kako bi se sprečavale legitimne manifestacije vjere ili uvjerenja, ili kako bi se optuživali pojedinci ili vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja čija su uvjerenja drugačija ili se smatraju “neuobičajenim.”⁶⁷ Sloboda misli i sloboda

64 Vidi: “Stručni sastanak o sigurnosti, radikalizaciji i prevenciji terorizma”, OESS, 10. listopada 2008., <<https://www.OESS.org/odihr/34379>>. Para. 26 navodi da “pretpostavke koje još uvijek nisu dokazane uključuju ‘klizavi teren’ poimanja radikalizacije, koji poistovjećuje fundamentalističku formu religijskog uvjerenja sa spremnošću korištenja terorističke taktike. Prema toj teoriji, pojedinac prelazi prilično linearnom putanjom od uvriježenih religijskih gledišta ka ekstremnijim religijskim gledištima i praksama, prije nego što pređe na nasilje. Ova teorija nema empirijsko utemeljenje.”

65 Za kritiku pojma “ekstremizam” i posljedice, vidi: “Izvešće Specijalnog izvjestitelja Ujedinjenih naroda za promociju i zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda u borbi protiv terorizma”, Opća skupština Ujedinjenih naroda, UN Doc.A/HRC/31/65, 29. travnja 2016., para. 21–22, <<https://undocs.org/en/A/HRC/31/65>>.

66 Članak 18 ICCPR-a ne dopušta nikakva ograničenja slobode misli i svijesti. Ta sloboda je bezuvjetno zaštićena, kao i pravo svake osobe da ima mišljenje bez izvanjskog uplitanja, prema čl. 19.1 ICCPR-a.

67 Vidi: “Komentari na izmjene i dopune Zakona o slobodi vjere i vjerskih organizacija u Republici Kirgistan”, OESS/ODIHR, 22. ožujka 2012., para. 18–19, <<http://www.legislationonline.org/documents/id/16881>>.

vjere ili uvjerenja ugrožene su fokusiranjem na uvjerenja i ideologije, umjesto na dokaze o protupravnom postupanju. Stoga države članice trebaju osigurati da se sigurnosne mjere odnose na ponašanje a ne na mišljenja i vjerovanja, i trebaju praviti razliku između nasilnog ekstremizma i "ekstremizma."⁶⁸ One se trebaju uzdržavati od napada na "ekstremizam" bez dokaza o povezanosti s nasilnim djelima ili poticanjem na nasilje.

Koje su osnove za odbijanje statusa pravne osobe i deregistraciju vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja?

Imajući u vidu dalekosežne posljedice odbijanja statusa pravne osobe ili deregistracije za vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja, svaka odluka u tom pogledu mora biti striktno opravdana prema kriterijima navedenim u članku 18(3) ICCPR-a. Budući da su odbijanje statusa pravne osobe ili deregistracija krajnje mjere, da bi bile razmjerne, one zahtijevaju posebno snažna opravdanja. One se mogu razmatrati samo u slučajevima teških i ponovljenih prijestupa ugrožavanja javnoga reda, te ukoliko se ne mogu djelotvorno primijeniti neke lakše sankcije, kao što su upozorenje, globa ili oduzimanje poreznih olakšica.⁶⁹

Odbijanje statusa pravne osobe ili deregistracija vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja ne mogu se zasnivati na navodnim prijetnjama po sigurnost, i moraju biti jasno utemeljene na dokazima o nezakonitim postupcima od strane dotičnih zajednica. Iz perspektive ljudskih prava, te mjere se mogu smatrati nužnim korakom samo ako postoji dokaz da je dotična zajednica umiješana u kriminalne aktivnosti ili u radnje koje spadaju u domenu ograničenja za kolektivne manifestacije vjere ili uvjerenja priznatih u međunarodnom pravu ljudskih prava. Teret dokazivanja je na državi koja treba dokazati da pojedinci ili vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja imaju udjela u nasilju ili zagovaranju mržnje koje predstavlja poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje, ili da podrivaju prava i slobode ostalih na neki drugi način.

68 "Izvjешće Visokog povjerenika Ujedinjenih naroda za ljudska prava", Opća skupština Ujedinjenih naroda, UN Doc A/HRC/33/29, 21. srpnja 2016., para. 6.1, <<http://www.undocs.org/A/HRC/33/29>>;

"Mišljenje o Federalnom zakonu o suzbijanju ekstremističkih aktivnosti u Ruskoj Federaciji", Venecijanska komisija, CDL-AD(2012)016, 20. lipnja 2012., para. 59 <[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2012\)016-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2012)016-e)>.

69 "Zakon o slobodi vjere ili uvjerenja u Republici Azerbajdžan", CDL-AD(2012)022, 15. listopada 2012., para. 93-94, <[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2012\)022-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2012)022-e)>.

Neosnovana zabrinutost da su pojedini vjernici, ili čak poglavari vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja, upleteni u nasilne ekstremističke aktivnosti, tj. aktivnosti koje uključuju nasilje ili poticanje na nasilje, ne predstavlja dostatnu osnovu za odbijanje statusa pravne osobe ili deregistraciju cijele zajednice. Činjenica da neki pojedinci sudjeluju u takvim radnjama, ne znači da cijela vjerska zajednica ili zajednica uvjerenja dijeli takva stajališta ili odobrava te aktivnosti. U takvim slučajevima, osobne i grupne postupke treba promatrati izdvojeno. Nezakonito postupanje pojedinaca stoga se treba rješavati putem kaznenih, upravnih ili građanskih postupaka protiv tih osoba, a ne protiv vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja u cjelini.⁷⁰

Ako su odbijanje statusa pravne osobe ili deregistracija odobreni, taj postupak treba podlijegati djelotvornom žalbenom procesu ili preispitivanju od strane suda.⁷¹ Žalbeni postupak treba biti brz, transparentan i nediskriminatoran. Odbijanje statusa pravne osobe ili deregistracija vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja ne trebaju biti odobrene dok se ne iscrpe sve žalbene mogućnosti.

Jesu li odbijanje statusa pravne osobe ili deregistracije djelotvorna sredstva za borbu protiv nasilnog ekstremizma i radikalizacije koji vode terorizmu?

Nije dokazana djelotvornost odbijanja statusa pravne osobe ili deregistracije vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja u borbi protiv nasilnog ekstremizma i radikalizacije, koji vode terorizmu. Naprotiv, osim što potencijalno uvode nepotrebne restrikcije u pogledu slobode vjere ili uvjerenja pojedinaca i vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja, takve mjere mogu imati i niz neželjenih, negativnih posljedica. One mogu pojačati percepciju zajednice da je nepravedno izložena optužbama i diskriminirana, što je može učiniti podložnijom gledištima koja se mogu smatrati nasilno ekstremističkim ili doprinijeti terorističkoj radikalizaciji. Nadalje, one mogu oslabiti povjerenje između državnih vlasti i vjerskih zajednica ili zajednica

70 "Privremeno zajedničko mišljenje o Zakonu na dopune i izmjene Zakona o slobodi savjesti i religijskim organizacijama i Zakona o izmjenama Krivičnog zakona; Zakona o upravnim prekršajima i Zakona o dobrotvornom radu Republike Armenije", OESS/ODIHR i Venecijanska komisija, para. 92, op. cit., fusnota 26.

71 Jehovini svjedoci u Moskvi i ostali v. Rusija, Europski sud za ljudska prava, (Apelacija br. 302/02, presuda od 10. lipnja 2010.) para. 175; "Akt CCVI iz 2011. o pravu na slobodu savjesti i religije i pravnom statusu crkava, denominacijama i vjerskim zajednicama u Mađarskoj", Venecijanska komisija, para. 38.

uvjerenja i riskirati njihovu izolaciju u općedruštvenim nastojanjima uspostave sigurnosti. U nekim slučajevima, mogu dovesti do prikrivenih aktivnosti zajednice, što može uzrokovati veće poteškoće u dobivanju pouzdanih informacija o njezinom djelovanju.

Preporuke

Države članice

1. Države članice trebaju se uzdržavati od usvajanja zakonskih i drugih mjera koje se zasnivaju ili pozivaju na pojmove kao što su “ekstremizam” ili “vjerski ekstremizam”, s obzirom na neodređenost ovih termina i mogućnost njihove pogrešne uporabe na pretjerano diskrecijski ili diskriminatoran način.
2. Ukoliko su pojedini vjernici ili skupine vjernika upleteni u kriminalne ili nezakonite aktivnosti, države članice ne trebaju krivnju stavljati na zajednicu u cjelini i trebaju sankcionirati samo pojedince o kojima se radi.
3. Države članice trebaju ponuditi odgovarajuće mogućnosti i procedure za vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja za stjecanje statusa pravne osobe one vrste i razine koje im omogućavaju provođenje punog opsega aktivnosti u vezi s vjerom ili uvjerenjem, ukoliko to žele. Međutim, države članice ne trebaju stjecanje statusa pravne osobe postavljati kao preduvjet za zajednice ili pojedince da bi mogli uživati pravo na slobodu vjere ili uvjerenja.
4. Države članice trebaju osigurati da svaka odluka o odbijanju statusa pravne osobe ili o deregistraciji za vjersku zajednicu ili zajednicu uvjerenja poštuje kriterije navedene u članku 18(3) ICCPR-a.
5. Kada se donosi odluka o odbijanju statusa pravne osobe ili deregistraciji vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja, države članice trebaju danju zajednici podnijeti obrazloženu odluku u kojoj se navode konkretne osnove za odbijanje ili deregistraciju.

6. Prilikom obavještanja o odluci o odbijanju statusa pravne osobe ili deregistracije vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja, države članice trebaju izbjegavati izraze koji bi se mogli smatrati stigmatizacijom dane zajednice. One, također, trebaju poduzeti aktivne korake, kao što su podizanje svijesti, edukacija i poticanje međureligijskog dijaloga, kako bi razriješili nastale sumnje, nepovjerenje, netoleranciju ili diskriminaciju prema toj zajednici, osiguravajući na taj način miran suživot i sigurnost.
7. Države članice trebaju osigurati da odluke o odbijanju statusa pravne osobe ili deregistraciji vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja podliježu djelotvornom žalbenom procesu i preispitivanju.

Vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja

8. Vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja se potiču da u svojim društvima doprinose nastojanjima da se osigura sigurnost kroz angažman u otvorenom, konstruktivnom i pouzdanom dijalogu s državnim vlastima i drugim relevantnim akterima.
Civilno društvo
9. Organizacije civilnog društva potiču se da sudjeluju u aktivnostima zagovaranja kako bi se osiguralo da zakonodavstvo i politike o registraciji i statusu pravne osobe, kao i prakse, budu u skladu s međunarodnim standardima. .

4.2. “Ekstremistički” govor i literatura i sigurnost

Govor pojedinačnih vjernika ili poglavara vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja, koji se smatra “ekstremističkim”, može se vidjeti kao prijetnja po sigurnost. Kako bi spriječile pretpostavljenu štetu koju takav govor može uzrokovati, neke države članice OESS-a su usvojile mjere kojima se takav govor kriminalizira i/ili cenzurira.

Izražava se i zabrinutost da bi neki oblici vjerske literature (na internetskim mrežama ili klasične), uključujući svete tekstove, mogli predstavljati prijetnju po mir i sigurnost zbog pretpostavljenog “ekstremističkog” sadržaja. Tvrdi se da takvi materijali potiču na nasilje, sadrže nasilne slike ili jezik, ili iznose tvrdnje o religijskom apsolutizmu ili superiornosti. Kao rezultat, može se dogoditi da države donose mjere koje zabranjuju ili cenzuriraju neke vjerske materijale, ili zabranjuju njihov uvoz i distribuciju. Ponekad se koriste procjene “eksperata” imenovanih od strane vlade da odrede jesu li religijski tekstovi doktrinarno ispravni ili predstavljaju “ekstremistički” materijal.

Je li ispoljavanje vjere zaštićeno slobodom mišljenja i izražavanja i slobodom vjere ili uvjerenja?

Ispoljavanje vjere je zaštićeno i pravom na slobodu mišljenja i izražavanja i pravom na slobodu vjere ili uvjerenja. Obje slobode su ključne za demokratska društva. To su međusobno ovisna prava koja se uzajamno podržavaju, i “služe kao komplementarni branitelji komunikativne slobode.”⁷² Sloboda izražavanja vlastitih unutarnjih uvjerenja od temeljne je važnosti za pluralizam koji karakterizira demokratska društva, a komuniciranje unutar i između vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja je bitan aspekt slobode vjere ili uvjerenja.

72 Vidi: “Izvešće Specijalnog izvjestitelja UN-a za slobodu vjere ili uvjerenja”, *op.cit.*, fusnota 29. str. 13–14; Bielefeldt, H. Ghanea, N. & Wiener, M., *Sloboda vjere ili uvjerenja –Komentar međunarodnog prava*, str. 481–506.

Koje se legitimne restrikcije mogu usvojiti u vezi s poticanjem na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje?

Prema međunarodnom pravu, prava na slobodu vjere ili uvjerenja i slobodu izražavanja ne podrazumijevaju pravo da se zagovaraju uvjerenja koja potiču na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje prema drugima. Sloboda sudjelovanja u religijskom govoru općenito je zaštićena međunarodnim pravom u ICCPR-u. Članak 19(2) kaže da uživanje prava na slobodu izražavanja “nosi sa sobom posebne dužnosti i odgovornosti” i navodi poštovanje prava i ugleda drugih i zaštitu nacionalne sigurnosti, javnog reda ili javnog zdravlja i morala kao legitimne osnove za njegovo ograničavanje. Slobodu izražavanja određuje i članak 20(2), koji zahtijeva da države potpisnice zabrane zagovaranje nacionalne, rasne ili vjerske mržnje koja predstavlja poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje. Međunarodni standardi, ipak, ne zabranjuju svako zagovaranje mržnje. Članak 4(a) Međunarodne konvencije o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije (CERD) i članak 20(2) ICCPR-a postavljaju zahtjev da države potpisnice ograniče zagovaranje mržnje koja potiče na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje. Nadalje, članak 4(a) CERD-a također zabranjuje samo “širenje ideja zasnovanih na rasnoj superiornosti ili mržnji” bez pozivanja na poticanje.

Plan djelovanja iz Rabata o zabrani zagovaranja nacionalne, rasne ili vjerske mržnje koje predstavlja poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje je neobvezujući tekst koji je, međutim, dobio široku podršku međunarodne zajednice. On nabroja šest faktora za određivanje da li neki govor predstavlja “poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje” i je li dovoljno ozbiljan da opravdava restriktivne zakonske mjere. Tih šest kriterija su: kontekst, osoba koja govori (uključujući pojedince ili organizacije), namjera, sadržaj ili forma, okviri govora i vjerojatnoća izazivanja štete (uključujući neizbježnost).⁷³

Prije kriminaliziranja, optuženja ili nametanja drugih invazivnih

73 “Plan djelovanja iz Rabata o zabrani zagovaranja nacionalne, rasne ili vjerske mržnje koja predstavlja poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje”, u “Izvešću Visokog povjerenika za ljudska prava Ujedinjenih naroda o zabrani poticanja na nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju”, Opća skupština Ujedinjenih naroda, 11. siječnja 2013., dodatak, para. 29, <<https://undocs.org/A/HRC/22/17/Add.4>>. Ovaj šestodijelni test za utvrđivanje praga podržali su mnogi neovisni stručnjaci i tijela za praćenje ljudskih prava, npr. u “Izvešću Specijalnog izvjestitelja UN-a za slobodu vjere ili uvjerenja (koje se tiče manifestacija kolektivne vjerske mržnje)”, Opća skupština Ujedinjenih naroda, UN Doc. A/HRC/25/58,

ograničenja za vjerski govor koji izgleda kao “ekstremistički”, državne vlasti trebaju pažljivo utvrditi činjenice. One trebaju ocijeniti čin govora u svjetlu gore pomenutih šest faktora, kako bi utvrdile predstavlja li taj govor poticanje na stvarna djela diskriminacije, neprijateljstva ili nasilja.⁷⁴ Obuka službenika za provedbu zakona i sudstva kako bi mogli razumjeti i primjenjivati ovaj šestodijelni test iz Plana djelovanja iz Rabata može pomoći kod utvrđivanja je li dosegnut prag za poticanje na mržnju. Radi se samo o zabrani govora koji spade u okvir članka 20(2) ICCPR-a. Nadalje, pošto sve restrikcije slobode govora moraju zadovoljiti opća pravila i mehanizme zaštite u vezi s dopuštenim ograničenjima, čak i kad se radi o članku 20(2), države potpisnice moraju opravdati sve restrikcije strogo u skladu člankom 19(3).⁷⁵ U tom pogledu, Plan djelovanja sugerira kliznu skalu reakcija na poticanje, gdje su kazneno-pravne mjere posljednje pribježište.⁷⁶

Kakav je položaj vjerske literature?

Države članice OESS-a su 1989. godine potvrdile da će poštovati pravo pojedinačnih vjernika i zajednica da nabavljaju, posjeduju i koriste svete knjige i vjerske publikacije na jeziku po njihovom izboru, kao i druge članke i materijale u vezi s prakticiranjem vjere ili uvjerenja. Također su se obvezale da će dopustiti vjerskim institucijama i organizacijama da izrađuju, uvoze i distribuiraju vjerske publikacije i materijale.⁷⁷

26. prosinca 2013., para. 58 < <https://undocs.org/A/HRC/25/58>>; i u “Opća preporuka 35: Suzbijanje rasističkog govora mržnje”, Komitet za eliminaciju rasne diskriminacije, UN Doc. CERD/C/GC/35, 12.-30. kolovoza 2013., para. 15 < <http://undocs.org/en/CERD/C/GC/35>>. Europski sud za ljudska prava koristi slične kriterije kod utvrđivanja jesu li izjave davane u situaciji političkih i društvenih tenzija; mogu li takve izjave, tumačene i promatrane korektno u njihovom neposrednom i širem kontekstu, biti smatrane direktnim ili indirektnim pozivom na nasilje ili opravdavanjem nasilja, mržnje ili netolerancije; način na koji su izjave dane; njihova mogućnost da, direktno ili indirektno, dovedu do štetnih posljedica; i razmjernost sankcija – *Perinçek v. Švicarska* [GC] (Apelacija br. 27510/08, presuda od 15. listopada 2015.), para. 204–208; *Stomakhin v. Rusija*, (Apalacija br. 52273/07, presuda od 8. listopada 2018.), para. 88–134, posebno para. 93. <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-1827310>>.

74 Vidi: *Stomakhin v. Rusija*, (Apelacija br. 52273/07, presuda od 8. listopada 2018.), para 93.

75 “Opći komentar 34: članak 19: Slobode mišljenja i izražavanja”, Komitet za ljudska prava Ujedinjenih naroda, UN Doc. CCPR/C/GC/34, 11. –29. srpnja 2011., para. 52, <<https://undocs.org/en/CCPR/C/GC/34>>.

76 “Izješće Specijalnog izvjestitelja Ujedinjenih naroda za slobodu vjere ili uvjerenja”, para. 58, *op. cit.*, fusnota 29. Vidi i: “Plan djelovanja iz Rabata”, dodatak, para 34, *op. cit.*, fusnota 74.

77 Bečki završni dokument 1989, para 16.9. Osim toga, UN-ova “Deklaracija o eliminaciji svih oblika netolerancije i diskriminacije na osnovi vjere ili uvjerenja” iz 1981. propisuje da sloboda vjere ili uvjerenja uključuje slobodu pisanja, izdavanja i distribucije relevantnih publikacija (članak 6(d)) i uspostavu i održavanje komunikacija s osobama i zajednicama o pitanjima vjere ili uvjerenja na državnoj ili međunarodnoj razini (članak 6(i)).

Vjerska literatura je jedan aspekt vjerskog izražavanja i jednako je zaštićena slobodom mišljenja i izražavanja, kao i slobodom vjere ili uvjerenja. Svako miješanje u izradu, uvoz ili distribuciju takve literature može predstavljati kršenje ovih ljudskih prava i treba biti strogo opravdano u skladu s kriterijima izloženim u člancima 18(3) i 19(3) ICCPR-a. Mada je “nacionalna sigurnost” jedna od mogućih osnova za ograničenje slobode izražavanja, ona nije uključena u osnove za ograničavanje u članku 18(3), što znači da sloboda manifestiranja vjere ili uvjerenja ne može biti ograničena po toj osnovi.

Dva pitanja koja se često javljaju u vezi s vjerskom literaturom su da ona može sadržavati nasilne narative i slike i da može iznositi tvrdnje o religijskom apsolutizmu i superiornosti. Odnos između vjerske literature i nasilja je kompleksan, kontroverzan i prevazilazi okvire ove publikacije.⁷⁸ Jasno je, međutim, da su šteta i nasilje uvijek rezultat ljudskog djelovanja. S obzirom na to, Specijalni izvjestitelj UN-a za slobodu vjere ili uvjerenja primjećuje:

*“važno je izbjegavati 'esencijalistička' gledišta koja pogrešno pripisuju nasilje samoj suštini nekih religija ili religiji općenito [...] Počinitelji nasilnih zločina uvijek su ljudska bića, a ne religije kao takve. Ljudska bića – pojedinci, grupe, vođe zajednica, državni predstavnici, nedržavni akteri i drugi – su ti koji se pozivaju na religiju ili neke od vjerskih načela kako bi legitimizirali, podgrijavali, širili ili pojačavali nasilje. Drugim riječima, odnos između religije i nasilja ne može nikada biti neposredan; on uvijek pretpostavlja ljudsko posredovanje, to jeste pojedince ili grupe koji aktivno omogućavaju uspostavu te veze – ili koji dovode u pitanje tu vezu”.*⁷⁹

Razrada i dijeljenje tumačenja koja takve nasilne narative i slike stavljaju u njihov povijesni kontekst, promoviranje kritičkog razmišljanja i način čitanja kojim se podržavaju ljudsko dostojanstvo i ljudska prava, mnogo su djelotvorniji i pokazuju mnogo više poštovanja prema slobodi izražavanja i slobodi vjere ili uvjerenja nego zabrane i cenzure vjerskih tekstova ili ograničavanje njihove cirkulacije.

78 Za analizu navodne povezanosti između religije i nasilja, vidi: “Izvešće Specijalnog izvjestitelja Ujedinjenih naroda za slobodu vjere ili uvjerenja”, Opća skupština Ujedinjenih naroda, UN Doc A/HRC/28/66, 29. prosinca 2014, <<https://undocs.org/A/HRC/28/66>>.

79 *Ibid.*, para. 15.

Tvrdnje o istinitosti su inherentne mnogim religijskim i nereligijskim sustavima vjerovanja, i mogu podrazumijevati ideju da postoji samo jedna staza ili put da se pojmi istina i da se živi ispravnim životom u skladu sa zahtjevima koje oni propovijedaju. To može potaknuti mišljenje da su jedna religija ili sustav vjerovanja, uključujući njihova učenja o etičkom i moralnom postupanju, superiorni u odnosu na druge, što sa svoje strane može biti izvorom sukoba i društvene nesigurnosti. Dok god takve tvrdnje ne rezultiraju izrazima koji potiču na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje prema drugima, one su dio izražavanja raznolikosti vjera i uvjerenja i zaštićene su slobodom izražavanja i slobodom vjere ili uvjerenja.⁸⁰

Sankcioniranje tvrdnji o istinitosti imalo bi negativan učinak na slobodu komuniciranja u domeni vjere ili uvjerenja. Stoga zakoni, koji ograničavaju ili kriminaliziraju takve tvrdnje o superiornosti u pogledu vjere ili uvjerenja, trebaju biti ukinuti. Dugoročno, sloboda vjere ili uvjerenja, koja uključuje snažne komunikativne i edukativne dimenzije, doprinosi okruženju u kojem se preispituju, razmatraju i ocjenjuju takve tvrdnje, izlažući ih različitim stajalištima i shvaćanjima. To može olakšati traganje za zajedničkim osnovama, kako među pojedinačnim pristalicama iste religije ili sustava vjerovanja, tako i izvan okvira različitih religija i drugih vjerovanja.

Mogu li stručnjaci koje imenuje vlada odigrati ulogu u ocjenjivanju “ekstremističke” vjerske literature?

Neke države članice OESS-a imenuju stručnjake i oslanjaju se na njihovo mišljenje prilikom odlučivanja o tome smatraju li se neki vjerski tekstovi “ekstremističkim”. S obzirom na zabrinutost u vezi s korištenjem ovog izraza i nepostojanje konsenzusa u stručnoj zajednici o tome kako formulirati kriterije za tumačenje vjerskih tekstova, mišljenja tih stručnjaka nisu dovoljno čvrst temelj za mjere kojima se cenzuriraju ili zabranjuju sveti tekstovi ili doktrinarni radovi. Prema tome, imenovanje državnih stručnjaka da daju korektno tumačenje takve literature jako je problematično. Sloboda vjere ili uvjerenja uključuje pravo vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja da pružaju

80 Za razmatranje kriminalizacije tvrdnji o superiornosti religije, vidi: “Izvešće Specijalnog izvjestitelja Ujedinjenih naroda za slobodu vjere ili uvjerenja”, Opća skupština Ujedinjenih naroda, para. 66–68, UN Doc. A/HRC/31/18, 23. prosinca 2015. <<https://undocs.org/A/HRC/31/18>>.

vlastita autorizirana tumačenja svetih tekstova ili doktrinarnih radova zajednice. Državne vlasti zadužene za ocjenjivanje vjerske literature trebaju vrlo pažljivo uzeti u obzir ta tumačenja i ne davati automatski prednost mišljenjima eksperata o danom tekstu.

Šta se može učiniti da se suzbije šira kultura diskriminacije, mržnje i netolerancije na osnovi vjere ili uvjerenja?

Države članice OESS-a primjećuju da “diskriminacija i netolerancija spadaju među faktore koji mogu izazvati konflikte, što podriva sigurnost i stabilnost”,⁸¹ i nastoje rješavati potrebu za djelotvornim mjerama čiji je cilj dugoročna eliminacija diskriminacije i netolerancije na osnovi vjere ili uvjerenja.⁸²

Mjere koje mogu odigrati pozitivnu ulogu u suzbijanju diskriminacije, mržnje i netolerancije na osnovi vjere ili uvjerenja uključuju podizanje svijesti i obrazovne mjere, kao i međureligijski dijalog i suradnju, zajedno s nastojanjima koje poduzimaju mediji. Ove aktivnosti, koje rješavaju uzroke vjerske netolerancije u korijenu, pomažu izgradnji povjerenja unutar i između pojedinaca i zajednica različitih religija i drugih vjerovanja, još uvijek se nedovoljno koriste u regiji OESS-a, usprkos brojnim prihvaćenim opredjeljenjima u ovim oblastima.⁸³

Programi podizanja svijesti mogu pomoći u informiranju šireg društva o vjerskim zajednicama i zajednicama uvjerenja i njihovim ljudskim pravima. Promovirajući bolje razumijevanje i poštovanje prema različitim religijama i drugim uvjerenjima, ovi programi mogu suziti prostor za pristrana gledišta i negativne stereotipe koji omogućavaju i potiču porast diskriminacije, neprijateljstva i netolerancije u društvu.

81 “OESS-ova Strategija za rješavanje prijetnji po sigurnost i stabilnost u 21. stoljeću”, OESS, Maastricht 2003, para. 36.

82 Vidi relevantne OESS-ove dokumente i sporazume: Kopenhaški dokument 1990., Pariška povelja 1990., “Helsinški dokument: Izazovi promjena 1992.”, OESS, “Dokument Četvrtog CSCE-ovog Vijeća ministara”, Rim 1993., OESS, Budimpeštanski dokument 1994., Istanbulski dokument 1999., “Dokument Devetog sastanka Ministarskog vijeća Bukurešt 2001.”, OESS, “Dokument Desetog sastanka Ministarskog vijeća Porto 2002.”, OESS, (u daljnjem tekstu, “Porto dokument 2002.”), Maastrichtski dokument 2003., Sofijski dokument 2004., Ljubljanski dokument 2005., Briselski dokument 2006., Madridski dokument 2007., Helsinški dokument 2008., Atenski dokument 2009., *op. cit.*, fusnota 16, Kijevski dokument 2013., *op. cit.*, fusnota 8.

83 Slične pozitivne mjere se predlažu u Planu djelovanja iz Rabata, dodatak, para. 23–29, *op. cit.*, fusnota 74.

Državne vlasti, mediji, institucije za kulturnu baštinu, nacionalne institucije za ljudska prava, organizacije civilnog društva, međureligijska i međuvjerska tijela, obrazovni stručnjaci i vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja – svi oni trebaju dati vrijedan doprinos u ovoj oblasti.

Obrazovanje, posebno o ljudskim pravima, ključno je za suzbijanje diskriminacije i netolerancije zasnovanih na religiji ili vjeri.⁸⁴ To je cjeloživotni proces, koji nije ograničen na formalno školsko obrazovanje. Da bi naučili kako živjeti dobro zajedno, potrebni su obrazovni procesi koji osnažuju uvažavanje i poštovanje različitosti i koji promoviraju toleranciju i uzajamno razumijevanje zasnovano na poštovanju dostojanstva i ljudskih prava svih osoba, uključujući slobodu vjere ili uvjerenja. Škole trebaju pružati znanje, informacije i vještine, uključujući vještinu kritičkog mišljenja, koje su potrebne za adresiranje rastućih raznolikosti u pogledu vjere, uvjerenja i kulture u regiji OESS-a.⁸⁵

Žene i djevojčice su nerazmjerno izložene uvredljivim i pogrdnim izjavama, zločinima iz mržnje i općenito incidentima na osnovi njihove pripadnosti određenoj vjerskoj tradiciji, koja je često vidljiva zahvaljujući vjerskoj odjeći ili simbolima. Te žene trpe dvostruku diskriminaciju, koja se zasniva i na rodu i na religiji. Obrazovanje bi trebalo promovirati i senzibilnije razumijevanje izbora žena i djevojaka općenito, uključujući i pitanja koja se tiču načina na koji prakticiraju svoja religijska uvjerenja.

Države članice OESS-a su prepoznale važnost otvorenog i transparentnog međureligijskog dijaloga, kao i partnerstva za unapređenje razumijevanja između pojedinaca, sljedbenika različitih religija ili vjerovanja, kao i između vjerskih zajednica i zajednica

84 Vidi OESS/ODIHR i UNESCO, zajednička publikacija *Rješavanje antisemitizma kroz obrazovanje: Smjernice za kreatore politika* (Varšava: ODIHR, 2018.), koja predlaže konkretne načine za rješavanje antisemitizma, borbu protiv predrasuda i promoviranje tolerancije kroz obrazovanje, osmišljavanjem programa zasnovanih na okviru ljudskih prava, obrazovanju o globalnom građanstvu, uključenosti i rodnoj jednakosti <<https://www.OESS.org/odihr/383089>>. Vidi i OESS/ODIHR *Smjernice za edukatore o suzbijanju netolerancije i diskriminacije protiv muslimana: Rješavanje pitanja islamofobije kroz obrazovanje* (Varšava: ODIHR, 2011.) <<https://www.OESS.org/odihr/84495>>.

85 Vidi: "Završni dokument Međunarodne konzultativne konferencije o školskom obrazovanju u vezi sa slobodom vjere ili uvjerenja, tolerancijom i nediskriminacijom", UN Doc. E/CN.4/2002/73, dodatak <<https://undocs.org/E/CN.4/2002/73>>.

uvjerenja.⁸⁶ To pomaže u borbi protiv netolerancije i diskriminacije na osnovi vjere ili uvjerenja, i time doprinosi većoj sigurnosti.⁸⁷

Svi oblici komunikacije i razmjene između religija i drugih vjerovanja, uključujući i međureligijski dijalog, spadaju u domenu slobode vjere ili uvjerenja. To je univerzalno ljudsko pravo i međureligijski dijalog stoga zahtijeva inkluzivan pristup, koji je prilagođen sveukupnoj raznolikosti vjerskih zajednica i zajednica uvjerenja, uključujući i novouspostavljene i manje skupine.

Države članice OESS-a opredijelile su se da “promoviraju i omogućavaju otvoren i transparentan međuvjerski i međureligijski dijalog i partnerstvo”.⁸⁸ Važno je da sve inicijative za dijalog koje države promoviraju ili omogućavaju budu nediskriminatorne i da savršeno poštuju autonomiju i dobrovoljno sudjelovanje vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja. Vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja i same su slobodne uspostavljati dijalog po vlastitom dogovoru, bez odobrenja ili dopuštenja od strane države. Organizacije civilnog društva, također, imaju ulogu u podršci i poticanju međuvjerskog i međureligijskog dijaloga i partnerstva.

Ne postoji jedinstveni pristup međureligijskom dijalogu koji se može odvijati u formalnom i neformalnom okruženju i na svim razinama – lokalnoj, državnoj i međunarodnoj. Postoje brojni primjeri uspješnog formalnog dijaloga koji uključuje osobe na vodećim mjestima u vjerskim zajednicama ili zajednicama uvjerenja u regiji OESS-a. Međutim, uloga neformalnih aktivnosti na baznoj razini u unapređenju uzajamnog razumijevanja, socijalne kohezije i sigurnosti još uvijek je nedovoljno istražena. Formalne i neformalne aktivnosti dijaloga trebalo bi promatrati kao komplementarne i trebale bi se jednako

86 Vijeće za ljudska prava Ujedinjenih naroda je, također, navelo da “otvorena rasprava o idejama, kao i međureligijski i međukulturalni dijalog, na lokalnoj, državnoj i međunarodnoj razini, mogu biti jedna od najboljih zaštita protiv vjerske netolerancije”. Rezolucija Vijeća za ljudska prava Ujedinjenih naroda 16/18, UN Doc, A/HRC/RES/16/18, 24. ožujka 2011., para. 4, <<https://undocs.org/A/HRC/RES/16/18>>.

87 Reference na međureligijski dijalog mogu se naći u jednom broju OESS-ovih opredjeljenja, uključujući Dokument iz Porta 2002., Mاستrihtski dokument 2003., Sofijski dokument 2004., Ljubljanski dokument 2005., Helsinški dokument 2008., Kijeovski dokument 2013., “Završni dokument 21. sastanka Ministarskog vijeća u Bazelu 2014.”.

88 OESS, Ministarsko vijeće, Odluka br. 3/13, *op. cit.*, fusnota 8, i OESS, Ministarsko vijeće, Deklaracija br. 8/14, “Jačanje nastojanja na suzbijanju antisemitizma”, Bazel 2014, poziv za države članice da, *inter alia*, “promoviraju i omogućće otvoren i transparentan međukulturalni, međuvjerski i međureligijski dijalog i partnerstvo.”

uzimati u obzir kod osmišljavanja strategija u ovoj oblasti. Potrebno je poduzimati i sustavne napore kako bi se osiguralo puno i ravnopravno sudjelovanje žena i snažna uključenost mladih u svim inicijativama između religija i drugih vjerovanja, jer oni su obično nedovoljno zastupljeni u takvim aktivnostima, što znači da je manje vjerojatno da će se čuti njihov glas.⁸⁹

Mediji, i javni i privatni, također igraju važnu ulogu u oblikovanju društvenih stavova o raznolikosti vjere ili uvjerenja. Uz poštovanje njihove neovisnosti i slobode, mediji su u javnoj obvezi pružati točne informacije i pravične prikaze o vjerskim zajednicama ili zajednicama uvjerenja. Šireći pozitivne priče o vjerskim zajednicama ili zajednicama uvjerenja i izbjegavajući negativne i diskriminatorne stereotipe, mediji mogu doprinijeti tolerantnijem društvenom diskursu koji je ukorijenjen u stvarnim životnim iskustvima pojedinaca i zajednica, ne ignorirajući postojeće izazove. Mediji su zaista ključni akter u razvoju kritičkog javnog diskursa o suživotu među ljudima različitih vjera ili uvjerenja.

Važna uloga medija priznata je u nizu OESS-ovih opredjeljenja,⁹⁰ koja se također zalažu za “usvajanje dobrovoljnih standarda za novinare, samoreguliranja medija i drugih prikladnih mehanizama za osiguravanje većeg profesionalizma, točnosti i pridržavanja etičkih standarda među novinarima”.⁹¹ Posljednjih godina digitalni prostor je postao forum za izražavanje netolerancije i platforma za poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje na osnovi vjere ili uvjerenja. Da bi se suzbila ta pojava, žurno su potrebne obrazovne mjere koje promoviraju toleranciju, razumijevanje i poštovanje za prava drugih na društvenim mrežama.

89 Naprimjer, u Madridu 2007., države članice izričito su navele “važnu ulogu koju mladi mogu odigrati u jačanju uzajamnog poštovanja i razumijevanja između kultura i religija”.

90 Vidi OESS-ove dokumente: Istanbulski dokument 1999., Porto dokument 2002., Ljubljanski dokument 2005., Sofijski dokument 2004., Briselski dokument 2006. i Madridski dokument 2007.

91 Briselski dokument 2006., para. 9, i Madridski dokument 2007., para. 4. Treba naglasiti važnost i relevantnost Kamdenskih načela o slobodi izražavanja i jednakosti u tom pogledu. Kamdenska načela zagovaraju korištenje slobode izražavanja, uključujući slobodu medija, za promoviranje ravnopravnosti i nediskriminacije u društvu. Prema Načelu 6: “svi masovni mediji trebaju, kao svoju moralnu i društvenu odgovornost, poduzimati korake: (i) da osiguraju da njihova radna snaga bude raznolika i da predstavlja društvo u cjelini; (ii) da se bave što je više moguće pitanjima od zajedničkog interesa za sve skupine u društvu; (iii) da se oslanjaju na višestruke izvore i glasove ljudi unutar različitih zajednica, umjesto da predstavljaju zajednice kao monolitne blokove; (iv) da se pridržavaju visokih standarda u pružanju informacija koji zadovoljavaju priznate profesionalne i etičke standarde.” Vidi: “Kamdenska načela o slobodi izražavanja i jednakosti”, članak 19 organizacije, <www.article19.org/data/files/pdfs/standards/the-camden-principles-on-freedom-of-expression-and-equality.pdf>.

Preporuke

Države članice

1. Države članice trebaju razmotriti uspostavu programa koji podižu svijest o vjerskim zajednicama ili zajednicama uvjerenja i njihovim ljudskim pravima. Oni se mogu izraditi u suradnji s organizacijama civilnog društva, državnim institucijama za ljudska prava, institucijama za kulturnu baštinu, medijima, obrazovnim profesionalcima i vjerskim zajednicama ili zajednicama uvjerenja.
2. Države članice trebaju osigurati da školski nastavni planovi i programi pružaju na svim razinama nepristrane i točne informacije o različitim vjerama i uvjerenjima, tako da učenici uče o važnosti tolerancije i poštovanja ljudskih prava. Obrazovni proces treba, također, pružiti mogućnost učenicima različitih vjera ili uvjerenja da se međusobno druže, kako bi im se omogućilo da iskuse razlike i raznolikost na prirodan i smislen način.
3. Države članice potiču se da promoviraju i omogućavaju inicijative za međureligijski dijalog i partnerstvo na svim razinama u društvu, poštujući autonomiju vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja i njihovo dobrovoljno sudjelovanje u tim nastojanjima. Države trebaju osigurati da odražavaju postojeću i novonastalu raznolikost vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja i nastojati da osiguraju ravnopravno sudjelovanje muškaraca i žena, kao i istinsko i snažno sudjelovanje mladih.
4. Države članice trebaju poticati i promovirati neformalna nastojanja u pravcu dijaloga na razini baze, zbog njihovog potencijala da daju doprinos naporima na jačanju uzajamnog razumijevanja i promoviraju toleranciju u društvu.

5. Države članice, prilikom razmatranja mjera za sprečavanje poticanja na diskriminaciju, netrpeljivost i nasilje na osnovi vjere ili uvjerenja, moraju se pridržavati svojih obveza u pogledu slobode mišljenja i izražavanja, kao i slobode vjere ili uvjerenja, u skladu s međunarodnim pravom o ljudskim pravima. Države članice osobito se trebaju pridržavati općih pravila i zaštita propisanih u člancima 18(3) i 19(3) ICCPR-a u vezi s dopustivim ograničenjima i zahtjeva iz članka 20(2) ICCPR da se zabrani zagovaranje nacionalne, rasne ili vjerske mržnje koja predstavlja poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje.
6. Države članice potiču se da pruže obuku službenicima za provedbu zakona i sudstvu kako bi razumjeli i primjenjivali šestodijelni test iz Plana djelovanja iz Rabata (kontekst, osoba koja govori, namjera, sadržaj ili forma, okviri govora i vjerovatnoća nastanka štete, uključujući neizbježnost), da bi mogli odrediti je li dosegnut prag poticanja na mržnju ili ne.
7. Države članice trebaju ukinuti sve zakone koji nameću sankcije za tvrdnje o superiornosti u vezi s religijom ili vjerom, jer one ne predstavljaju “ekstremizam”.
8. Države članice trebaju prekinuti praksu isključivog oslanjanja na stručnjake koje imenuje država za tumačenje i ocjenjivanje svetih tekstova vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja u pogledu “ekstremizma”.
9. Uz poštovanje različitih organizacijskih struktura, autonomije vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja i dobrovoljne prirode njihovog angažmana, države trebaju djelovati proaktivno i sustavno prema svim vjerskim zajednicama ili zajednicama uvjerenja unutar svoje jurisdikcije, u nastojanju da unaprijede slobodu vjere ili uvjerenja i sigurnost za sve. Države članice trebaju uspostaviti stalne kanale za komunikaciju i/ili kontakt točke na državnoj, regionalnoj i lokalnoj razini kako bi gradile povjerenje s predstavnicima različitih i vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja.

Vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja

10. Vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja potiču se da sudjeluju u međuvjerskom i međureligijskom dijalogu i partnerstvu.
11. Vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja potiču se da omoguće veću uključenost žena, kako bi se osiguralo njihovo ravnopravno sudjelovanje u aktivnostima međuvjerskog i međureligijskog dijaloga.
12. Vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja potiču se da omoguće veću uključenost mladih, kako bi se osiguralo njihovo istinsko i snažno sudjelovanje u aktivnostima međuvjerskog i međureligijskog dijaloga.
13. Poglavari vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja trebaju se snažno i promptno izjašnjavati protiv zagovaranja mržnje koje predstavlja poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje, distancirajući zajednicu od pripadnika iste vjere ili uvjerenja koji sudjeluju u takvom zagovaranju.
14. Vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja potiču se da se proaktivno i sustavno angažiraju s državnim vlastima i drugim relevantnim akterima u naporima na unapređenju slobode vjere ili uvjerenja i sigurnosti za sve.

Civilno društvo

15. Organizacije civilnog društva potiču se da daju doprinos izradi i provedbi programa za podizanje svijesti radi upoznavanja šireg društva o vjerskim zajednicama ili zajednicama uvjerenja i njihovim ljudskim pravima.
16. Organizacije civilnog društva potiču se da koriste društvene mreže kako bi promovirale kulturu vjerske tolerancije i razumijevanja i prevenciju korištenja društvenih mreža kao platforme za poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost i nasilje na osnovi vjere ili uvjerenja.

17. Organizacije civilnog društva potiču se da se sustavno angažiraju s državnim vlastima, vjerskim zajednicama ili zajednicama uvjerenja i ostalim relevantnim akterima u naporima na unapređenju slobode vjere ili uvjerenja i sigurnosti za sve.
18. Organizacije civilnog društva potiču se da podrže napore osoba na vodećim pozicijama u vjerskim zajednicama ili zajednicama uvjerenja koji govore protiv zagovaranja mržnje koje predstavlja poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje.
19. Organizacije civilnog društva potiču se da podrže i potpomognu međuvjerski i međureligijski dijalog i partnerstvo koji se bore protiv netolerancije i diskriminacije na osnovi vjere ili uvjerenja, da jačaju razumijevanje i uzajamno poštovanje između pojedinaca i zajednica različitih vjera ili uvjerenja i da unapređuju slobodu vjere ili uvjerenja za sve.
20. Organizacije civilnog društva potiču se da surađuju s medijima i drugim relevantnim akterima na razvoju kulture kritičkog javnog diskurse o suživotu među ljudima različitih vjera ili uvjerenja.
21. Organizacije civilnog društva potiču se da se bore protiv zagovaranja mržnje koje predstavlja poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje, izražavajući podršku onima prema kojima je usmjerena.

Mediji

22. I javni i privatni mediji potiču se da ulože sve napore da bi se povećalo poštovanje raznolikosti vjera i uvjerenja, prenoseći nepristrane i točne informacije i prikaze različitih religija i drugih vjerovanja, te suzbijajući negativne stereotipe i predrasude.

23. Mediji se potiču da izrade dobrovoljne smjernice i standarde, poput novinarskih etičkih kodeksa za nepristrano i točno izvještavanje, o pitanjima koja se tiču vjere i uvjerenja u njihovim društvima, i da osiguraju da su te informacije zasnovane na pouzdanim izvorima i različitim gledištima. Medijske kuće se potiču da široko distribuiraju takve smjernice i osiguraju obuku o njima za relevantno osoblje.

4.3. Pregledi, praćenje i pretresi u bogomoljama i sastajalištima i sigurnost

Bogomolje i mjesta okupljanja vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja, ponekad se promatraju kao okruženje za radikalizaciju koja vodi ka terorizmu i vrbovanju u skupine koje odobravaju nasilje. Države članice mogu odgovoriti na ovu moguću prijetnju na više načina, uključujući preglede, ispitivanje i praćenje onih koji ulaze i izlaze iz bogomolja. Dodatne reakcije uključuju često naloge za pretres koji omogućavaju vlastima da traže dokaze o nezakonitim aktivnostima, i u nekim slučajevima, da provode policijske pretrese. Povremeno se dogodi i da vlada odluči zatvoriti neku bogomolju zbog brige za sigurnost.

U čemu je važnost bogomolja i mjesta okupljanja u svjetlu slobode vjere ili uvjerenja?

Samouprava, uključujući rukovođenje i reguliranje bogomolje ili mjesta okupljanja, dio je prava na slobodu vjere ili uvjerenja i predstavlja važan aspekt autonomije vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja.

Sloboda vjere ili uvjerenja uključuje važnu institucionalnu dimenziju koja bogomoljama, mjestima okupljanja, kao i osoblju koje je zaduženo za njih, daje posebnu poziciju i ulogu u životu vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja. Bogomolje i mjesta okupljanja imaju posebne funkcije u takvim zajednicama. Obično su to mjesta sastajanja za zajednicu vjernika i mjesta gdje se obavljaju važne ceremonije zasnovane na tim vjerovanjama. Ona mogu služiti i kao mjesta za pojedinačne i kolektivne molitve i bogoslužja, razmišljanje ili meditaciju, kao i prostori za niz obrazovnih, društvenih, kulturnih, dobrotvornih i humanitarnih aktivnosti. S obzirom na to, potreban je obazriv pristup prije poduzimanja bilo kakvih radnji koje mogu imati utjecaja na bogomolje ili mjesta okupljanja, kao i na osoblje vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja koje u njima obavlja svoje funkcije.

Važno je, također, shvatiti da postoje različiti načini na koje muškarci i žene mogu ostvarivati svoju slobodu vjere ili uvjerenja u bogomoljama ili mjestima okupljanja. Naprimjer, u nekim vjerskim zajednicama ili zajednicama uvjerenja, muškarci i žene se mole zajedno u istom prostoru. U drugima, muškarci i žene obavljaju molitve i bogoslužje u odvojenim prostorima.

Može li biti primjereno da se ograniči pristup ili da se zatvore bogomolje ili mjesta okupljanja zbog nedoličnog postupanja pojedinaca?

Navodno nedolično postupanje pojedinca ne treba pripisivati cijeloj vjerskoj zajednici ili zajednici uvjerenja. "Treba paziti da se ne ometaju i ne obustavljaju aktivnosti vjerske zajednice samo zbog prijestupa nekog od njenih pripadnika. Time bi se nametnula kolektivna sankcija zajednici u cjelini za postupke koji se zapravo trebaju pripisati određenim pojedincima."⁹²

Ograničavanje pristupa ili zatvaranje bogomolje ili mjesta okupljanja ne bi bili opravdani kao nužan ili razmjeran odgovor na nedolično ponašanje pojedinca, jer takve mjere kažnjavaju cijelu zajednicu zbog djela pojedinca ili male skupine pojedinaca. To može biti i kontraproduktivno iz perspektive sigurnosti, s obzirom na potencijalno negativne posljedice uslijed osjećaja isključenosti ili zamjeranja do kojeg mogu dovesti takvi postupci države.

Zatvaranje bogomolje ili mjesta okupljanja moglo bi imati veoma štetan učinak na vitalnost i održivost zajednice, uključujući i njezin doprinos širem društvu. Kada se zatvara bogomolja ili sastajalište, ta procedura mora poštivati stroge kriterije navedene u međunarodnom pravu ljudskih prava u vezi s ograničenjima prava na slobodu vjere ili uvjerenja.

Samouprava nad bogomoljama i mjestima od strane vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja zahtijeva povjerenje države da će se ta nadležnost obavljati u okvirima zakona. Pozorno praćenje aktivnosti

92 *Smjernice o pravnom subjektivitetu vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja*, para. 34, *op. cit.*; fusnota 20. *Smjernice o slobodi udruživanja*, para. 236, *op. cit.*, fusnota 30. Vidi i: *Smjernice o zaštiti aktivista za ljudska prava*, OESS/ODIHR, (Varšava: ODIHR 2014.), para. 209, <<https://www.OESS.org/odihr/guidelines-on-the-protection-of-human-rights-defenders>>.

koje se vrše u tim prostorima odgovornost je dane zajednice. One moraju osigurati da nema znakova kretanja u pravcu netolerancije, neprijateljstva ili nasilja, štiteći na taj način zajednicu i šire društvo od nanošenja štete. To uključuje provedbu potrebnih mjera opreza u vezi sa zagovaranjem mržnje koja predstavlja poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje i aktivnosti koje predstavljaju stvarnu prijetnju po sigurnost od strane bilo koga prisutnog u bogomolji i sastajalištu. U tom pogledu, važno je za osobe na vodećim pozicijama u religijskoj zajednici ili uvjerenja da se snažno i promptno izjašnjavaju protiv zagovaranja mržnje koja predstavlja poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje, distancirajući zajednicu od onih vjernika koji zagovaraju takva uvjerenja.⁹³

Koji su oblici pregleda i praćenja? Predstavljaju li oni kršenje slobode vjere ili uvjerenja?

Pregledi mogu imati različite oblike. Oni uključuju kontrole osoba koje ulaze ili izlaze iz bogomolje ili mjesta okupljanja, kao i obavljanje osobnih razgovora, uz traženje osobnih dokumenata, vršenje pretresa osobe, i instaliranje i korištenje detektora za metal.

Metode praćenja osoba, koje ulaze ili izlaze iz bogomolje ili mjesta okupljanja, uključuju korištenje sustava televizije zatvorenog kola (CCTV), audio prisluškivača i drugih elektroničkih uređaja. Praćenje može biti privremeno ili stalno, otvoreno ili tajno, ograničeno na bogomolje ili prošireno tako da uključuje i domove vjerskog osoblja koje obavlja dužnosti u bogomolji.

Pregledi i praćenje mogu imati negativan učinak na uživanje prava pojedinca na privatni i obiteljski život i, u kontekstu bogomolje, prava na slobodu vjere ili uvjerenja. Stoga takve aktivnosti moraju biti striktno odobrene zakonom. Ovo je osobito važno u vezi s procedurama kao što je tajno praćenje. Sve usvojene mjere trebaju biti u skladu sa svim relevantnim međunarodnim načelima ljudskih prava i domaćim zakonodavstvom.

93 Bejrutska deklaracija i njezinih 18 opredjeljenja o "Vjeri za prava", Opredjeljenje VII., <www.ohchr.org/Documents/Press/Faith4Rights.pdf>.

Ključni test u tom pogledu je upravo proporcionalnost. Sve posebne istražne tehnike, kao što je tajno praćenje, trebaju se koristiti samo kao krajnja mjera, i ako postoji dovoljno razloga da se vjeruje da je počinjeno ozbiljno kazneno djelo, da je pripremljeno ili se priprema od strane jedne ili više osoba, ili od strane još neidentificirane osobe ili grupe osoba.⁹⁴ Osim toga, kada se primjenjuju takve mjere, moraju postojati adekvatne i djelotvorne garancije protiv zloupotrebe. Operacije praćenja posebno zahtijevaju neovisni nadzor, po mogućnosti od strane suca.

Iz perspektive slobode vjere ili uvjerenja, ove mjere, ako se provode bez potrebne pozornosti i senzibilnosti, mogu lako omesti dolaske pripadnika vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja u bogomolje ili mjesta okupljanja. Pripadnici zajednice mogu pokazati odbojnost prema prihvaćanju nekih oblika pregleda, kao što je npr. pretres osobe, i radije će potpuno izbjegavati posjete bogomoljama i sastajalištima, zbog nelagode i straha. To može nepotrebno ograničiti njihovu slobodu vjere ili uvjerenja, koja uključuje pravo osoba da slobodno ulaze i izlaze iz vjerskih objekata.

Što se tiče utjecaja mjera pregleda i praćenja na uživanje slobode vjere ili uvjerenja, države članice trebaju savjesno poštovati uvjete koji su propisani za ograničavanje ovog prava, i uvijek pokazati da su te mjere istinski nužne i razmjerne pretpostavljenoj sigurnosnoj prijetnji. Države trebaju osigurati adekvatnu obuku nadležnim vlastima koje su zadužene za preglede i praćenje o vjerskoj pismenosti i slobodi vjere ili uvjerenja, tako što će im osigurati stjecanje vještina potrebnih za senzibilan rad s osobama koje posjećuju bogomolje ili mjesta okupljanja. I državni službenici trebaju uspostaviti dijalog s danom zajednicom prije uvođenja pregleda ili praćenja, i,⁹⁵ koliko je to moguće, pregledi i praćenje se trebaju provoditi uz suglasnost i suradnju zajednice.

94 Za potpunije razmatranje, vidi: *Borba protiv terorizma, Zaštita ljudskih prava: Priručnik, OESS/ODIHR*, (Varšava: ODIHR, 2008.), posebno str. 201-205, <<https://www.OESS.org/odihr/29103>>; i *Ljudska prava u istragama protiv terorizma: Praktični priručnik za službenike za provedbu zakona, OESS/ODIHR*, (Varšava: ODIHR, 2013.), str. 34, <<http://www.OSCE.org/odihr/108930>>.

95 2013. g. u Kijevu, Ministarsko vijeće OESS-a pozvalo je države članice da promoviraju dijalog između vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja i vladinih tijela, uključujući po potrebi i pitanja koja se tiču korištenja bogomolja i religijske imovine; Kijev, Odluka MV-a 3/13, *op. cit.*, fusnota 8.

Informacije i podaci dobiveni pregledima i praćenjem pojedinaca koji dolaze u bogomolju ili sastajalište moraju biti neophodni za svrhu za koju se prikupljaju, i ne trebaju se razmjenjivati s trećim stranama koje nisu ovlaštene zakonom da primaju, obrađuju i koriste takav materijal. Nadalje, takvi podaci i informacije moraju se čuvati u vremenskim okvirima koji su propisani zakonom, nakon čega se trebaju uništiti uz potrebnu zaštitu, promptno i sigurno.⁹⁶

Kada su pretresi primjereni?

Prema međunarodnom pravu ljudskih prava, restrikcije koje nameće država trebaju što je moguće manje utjecati na slobodu vjere ili uvjerenja. Pretres bogomolje ili mjesta okupljanja je ekstremna mjera koja može duboko poremetiti život cijele vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja i poljuljati njezino povjerenje u državu kao jamca pravičnosti i poštovanja prema vjerskim zajednicama ili zajednicama uvjerenja. Stoga se pretres mora smatrati krajnjom mjerom.

Bogomolje ili mjesta okupljanja nisu izuzeti od pretresa ako postoji dostatno dokaza koji ukazuju na vršenje ili pripremanje kaznenoga djela na tim mjestima. Međutim, pretres se treba provoditi na takav način da se, što je moguće manje, remete aktivnosti koje se obavljaju u bogomolji ili mjestu okupljanja. Osim toga, ukoliko to ne ugrožava svrhu pretresa, pretresi se trebaju provoditi uz suglasnost i suradnju onih koji su zaduženi za bogomolju ili mjesto okupljanja i u njihovoj nazočnosti. Istovremeno, državne vlasti trebaju sudjelovati u otvorenom i transparentnom dijalogu s vjerskim zajednicama ili zajednicama uvjerenja o kojima se radi.⁹⁷

Pretresi ili pregledi osoba koje dolaze u određenu bogomolju ili sastajalište mogu biti nužni u specifičnim okolnostima kako bi se osigurala sigurnost, ali, istovremeno, mogu uzrokovati neželjene posljedice. To može uključivati stereotipe i stigmatizaciju cijele zajednice i stvaranje uzajamnog nepovjerenja između državnih vlasti i

⁹⁶ *Smjernice o zaštiti aktivista za ljudska prava*, para. 87, *op. cit.*, fusnota 92. Vidi i: "Konvencija za zaštitu osoba u vezi s automatskom obradom osobnih podataka", Vijeće Europe, CETS br. 108, 1. listopada 1985., <<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/108>>; i "Dodatni protokol uz Konvenciju za zaštitu osoba u vezi s automatskom obradom osobnih podataka", Vijeće Europe, CETS br. 1811, srpanj 2004., <<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/1811>>.

⁹⁷ Kijev, Odluka MV-a 3/13, *op.cit.*, fusnota 8.

onih koji posjećuju takve bogomolje i mjesta okupljanja. Kao rezultat, pripadnici vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja mogu se osjećati uvrijeđenima i manje spremnima da surađuju s državnim vlastima. To nepovjerenje može dovesti srednjoročno i dugoročno do veće nesigurnosti.

Koja rodna pitanja treba uzeti u obzir kod pregleda, praćenja ili pretresa?

Mjere pregleda i praćenja, kao i pretresi, uključuju važna rodna pitanja. Naprimjer, profili osoba koje treba pregledati i pratiti prilikom posjećivanja bogomolje ili mjesta okupljanja mogu biti zasnovani na stereotipnim rodnim pretpostavkama koje su diskriminatorne i nemaju veze sa stvarnim sigurnosnim izazovima. U nekim situacijama, pozornost je nerazmjerno usmjerena na muškarce kod identifikacije i ispitivanja. U nekim drugim kontekstima, može se desiti da su žene nerazmjerno pogođene zahtjevima za skidanje dijelova odjeće, naprimjer pokrivala za lice ili kosu, radi identifikacije. Kao posljedica tih mjera, moguće je da muškarci i žene, iz različitih razloga i u različitim prilikama, osjećaju da ih se sprečava da posjećuju bogomolje ili mjesta okupljanja. To može utjecati i na dolaske članova obitelji, naročito ako dotične osobe imaju roditeljske odgovornosti.

U ovom svjetlu, države koje razmatraju moguće mjere pregleda i praćenja, kao i pretresa, trebaju biti obazrive u vezi s potencijalnom diskriminacijom na temelju roda i, koliko je to moguće, nastojati je izbjeći i svesti na minimum kroz dijalog s vjerskim zajednicama ili zajednicama uvjerenja. Kao opće pravilo, zahtjevi da se skinu dijelovi odjeće radi identifikacije ili sigurnosnog pretresa, trebaju se obavljati od strane sigurnosnih službenika istog spola i u privatnom i zatvorenom prostoru. Državne vlasti, također, trebaju osigurati da osobe koje vrše pretres prostora namijenjenog određenom spolu unutar bogomolja ili mjesta okupljanja budu istog roda kao i osobe koje ga koriste.

Preporuke

Države članice

1. Države članice trebaju osigurati da politike u vezi s pregledima, praćenjem (uključujući postupke otvorenog i tajnog nadzora), kao i pretresi bogomolja i mjesta okupljanja vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja budu regulirane odgovarajućim procedurama i dokumentirane i preispitivane u redovitim intervalima. Postupci otvorenog nadzora trebaju također biti javni.
2. Države članice trebaju osigurati da politike u vezi s pregledima, praćenjem, kao i pretresi bogomolja i mjesta okupljanja vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja budu u skladu s relevantnim međunarodnim standardima ljudskih prava i s domaćim zakonodavstvom.
3. Mjere pregleda i praćenja u bogomoljama i sastajalištima trebaju se usvojiti samo kada je to strogo nužno i u krajnjem slučaju, trebaju biti što manje invazivne, te razmjerne pretpostavljenoj prijetnji.
4. Pregledi i praćenje u bogomoljama ili sastajalištima trebaju se provoditi, koliko je to moguće, uz suglasnost i suradnju vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja o kojoj se radi. Prije usvajanja takvih mjera, države trebaju eksplicitno izjaviti da ne izjednačavaju nasilje i prijetnje s tom zajednicom.
5. Prije usvajanja mjera pregleda i praćenja osoba koje posjećuju bogomolju ili sastajalište, države članice trebaju obavijestiti o razlozima zabrinutosti poglavare vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja u vezi s pojedincima koji su osumnjičeni za poticanje diskriminacije, netrpeljivosti ili nasilja u bogomolji ili sastajalištu.

6. Prije uvođenja pregleda ili praćenja u bogomoljama ili sastajalištima, države članice trebaju uspostaviti dijalog s vjerskim zajednicama ili zajednicama uvjerenja, kako bi se utvrdilo mogu li se najprije primijeniti manje invazivne mjere za djelotvorno rješavanje nekih sigurnosnih pitanja.
7. Kada se usvoje mjere pregleda i praćenja, države trebaju osigurati da one budu popraćene dijalogom i inicijativama koje će povratiti povjerenje zajednica u državne institucije koje je možda izgubljeno.
8. Države članice trebaju osigurati da nadležne vlasti zadužene za preglede, praćenje i pretrese u bogomoljama i sastajalištima budu educirane u pogledu vjerske pismenosti i slobode vjere ili uvjerenja. Vlasti trebaju osigurati da ovladaju vještinama koje su potrebne da bi se prema onima koji posjećuju bogomolje i mjesta okupljanja postupalo sa senzibilitetom i poštovanjem prema dostojanstvu svih, kao i prema slobodi vjere ili uvjerenja.
9. Države članice trebaju razraditi smjernice s načelima koje sigurnosni službenici moraju slijediti prilikom provedbe aktivnosti pregleda, praćenja i pretresa u bogomoljama i mjestima okupljanja.
10. Države članice trebaju osigurati da oni koji su zaduženi za vršenje aktivnosti pregleda, praćenja i pretresa u bogomoljama i mjestima okupljanja budu upoznati i obučeni za rješavanje potencijalnih pitanja specifičnih za muškarce i žene, uključujući različite načine na koje mogu ostvarivati svoju slobodu vjere ili uvjerenja u tim objektima.
11. Države članice trebaju osigurati da pojedinci nad kojima se provode mjere pregleda, praćenja i pretresa imaju pristup djelotvornom žalbenom postupku.

12. Države članice trebaju osigurati da informacije i podaci dobiveni putem pregleda, praćenja i pretresa osoba koje posjećuju bogomolju ili sastajalište budu obrađivani u skladu s relevantnim međunarodnim standardima o prikupljanju, zaštiti i korištenju osobnih podataka.
13. S obzirom na značajne negativne posljedice zatvaranja bogomolje ili mjesta okupljanja, države trebaju ovu mjeru usvajati samo kao krajnje rješenje, ukoliko je to strogo nužno u danim okolnostima. Ove mjere se trebaju osvojiti tek nakon pažljivog razmatranja eventualnih alternativnih pristupa rješavanju sigurnosnih pitanja, u konzultaciji s vjerskom zajednicom ili zajednicom uvjerenja o kojoj se radi.

Vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja

14. Vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja potiču se da pokažu potrebni oprez u vezi sa zagovaranjem mržnje koje predstavlja poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje, kao i u vezi s aktivnostima koje predstavljaju stvarnu prijetnju po sigurnost od strane bilo koga tko posjećuje bogomolju ili mjesto okupljanja.
15. Poglavari vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja potiču se da se snažno i promptno izjašnjavaju protiv zagovaranja mržnje koje predstavlja poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje, distancirajući zajednicu od onih vjernika koji sudjeluju u takvom zagovaranju.

Civilno društvo

16. Organizacije civilnog društva potiču se da podrže nastojanja osoba na vodećim pozicijama u vjerskim zajednicama ili zajednicama uvjerenja koje se izjašnjavaju protiv zagovaranja mržnje koja predstavlja poticanje na diskriminaciju,

17. Organizacije civilnog društva potiču se da se bore protiv zagovaranja mržnje koje predstavlja poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje, tako što će davati podršku onima koji su predmet takve mržnje.

Mediji

18. Mediji trebaju izbjegavati senzacionalističko i pogrešno predstavljanje nekih događanja u vjerskim zajednicama ili zajednicama uvjerenja. Naprimjer, ne treba pretpostaviti da provođenje pregleda, praćenja ili pretresa u bogomolji ili mjestu okupljanja podrazumijeva da je vjerska zajednica ili zajednica uvjerenja umiješana u nezakonite aktivnosti. Mediji trebaju uložiti sve napore da istražuju i izvještavaju etično o takvim pitanjima, kako ne bi postupke pojedinaca ili skupina prikazali kao postupke zajednice u cjelini.

4.4. Restrikcije kod preobraćenja i ograničavanja aktivnosti vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja koje su povezane s inozemstvom

U regiji OESS-a, neke vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja koje nastoje preobratiti druge neprisilnim uvjeravanjem mogu postati predmetom društvenih neprijateljstava. Države članice stoga ovakve aktivnosti mogu promatrati kao remećenje javnoga reda, međureligijskog sklada i mirnog suživota. Kao odgovor na to, one mogu usvojiti mjere koje ograničavaju nastojanja na preobraćenju drugih neprisilnim uvjeravanjem ili otežati pristup pravu na preobraćenje. Sumnja prema novom sustavu religijskih ili vjerskih praksa u lokalnoj kulturi može se pojačati ako vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja ugošćuju strane misionare ili imaju veze ili matične organizacije izvan zemlje. U takvim slučajevima, odgovor države može uključivati mjere kao što je protjerivanje stranih misionara.

Što je neprisilno uvjeravanje?

Ovaj dokument koristi termin “neprisilno preobraćenje” da označi komunikaciju i aktivnosti koje imaju za cilj preobraćenje drugih bez uporabe sile, zastrašivanja, prijetnji i drugih nezakonitih oblika pritiska.⁹⁸ Termin “prozelitizam” se ovdje ne koristi, jer je to nedefiniran izraz koji ima negativne konotacije. Nadalje, ovaj dokument podrazumijeva da je misionar osoba čija se glavna aktivnost sastoji u svjedočenju religije i njezinom promoviranju među pojedincima i/ili zajednicama koje ispovijedaju drugačiju ili ne ispovijedaju nijednu religiju, putem poučavanja, propovijedanja i drugih aktivnosti. Misionarske aktivnosti nisu ograničene na određene pojedince, skupine ili zajednice.

98 Za razmatranje termina “neprisilno uvjeravanje” vidi: Izvještaj Specijalnog izvjestitelja Ujedinjenih nacija za slobodu vjere ili uvjerenja, Generalna skupština Ujedinjenih nacija, UN Doc. A/67/303, 13. august 2012, <<https://undocs.org/A/67/303>>.

Što je pravo na preobraćenje?

Pravo na preobraćenje, u smislu prava da se usvoji, napusti ili promijeni religija ili drugo vjerovanje, uživa apsolutnu zaštitu prema međunarodnom pravu, jer se odnosi na unutarnju dimenziju slobode vjere ili uvjerenja pojedinca (*forum internum*). Pravo da se promijeni religija ili drugo vjerovanje specifično je priznato u OESS-ovim opredjeljenjima.⁹⁹ Odredbe koje imaju za cilj ograničavanje preobraćenja primjenom sankcija kaznenog ili građanskog prava ili otežavajućih administrativnih mjera, naprimjer tako što se zahtijeva da državni predstavnici budu obaviješteni ili da unaprijed daju odobrenje za preobraćenje, protivne su apsolutnoj prirodi prava da se usvoji, napusti ili promijeni religija ili drugo vjerovanje.

Što je pravo da se sudjeluje u neprisilnom uvjeravanju kao dio slobode vjere ili uvjerenja i slobode izražavanja?

Pojedinci imaju pravo sudjelovati u neprisilnom uvjeravanju u okviru slobode vjere ili uvjerenja. Pravo da se manifestiraju religijska ili nereligijska uvjerenja uključuje i slobodu da se drugi pokušaju uvjeriti u istinitost vlastitih uvjerenja i relevantnost tih uvjerenja i pratećih praksi za smislen i ispunjen život. Zapravo, za mnoge vjernike, dijeljenje vlastitih poruka s drugima je vjerska obveza. Pravo na uvjeravanje drugih na neprisilan način je zaštićeno i u okviru prava na slobodu izražavanja, koja uključuje “slobodu da se traže, primaju i dijele informacije i ideje svih vrsta, bez obzira na granice, bilo usmeno, u pisanom ili tiskanom obliku, kroz umjetnost, ili putem bilo kojih drugih medija po vlastitom izboru.”¹⁰⁰

Sloboda vjere ili uvjerenja, također, uključuje pravo da se ne slijedi nikakva religija ili uvjerenje, da se bude ravnodušan prema vjeri ili uvjerenju, te da se odbije biti izložen aktivnostima preobraćenja, i sve to uživa apsolutnu zaštitu kao dio *forum internuma*.

Pravo da se pokuša uvjeriti druge o pitanjima vjere ili uvjerenja kroz komunikaciju nije apsolutno pravo i može biti ograničeno u specifičnim situacijama, u slučajevima kada su osobe posebno ranjive s

99

100

obzirom na dob (naprimjer, djeca u školi) ili kada su u pitanju mentalne poteškoće. Također, moguće je i opće ograničenje u pogledu uvjeravanja koje predstavlja prinudu, kao i poseban pristup kod hijerarhijskih odnosa, kada podređena osoba osjeća da ne može odbiti poziv svome nadređenom.

Međutim, nastojanja države da napravi razliku između prikladnih i neprikladnih aktivnosti uvjeravanja suočena su s poteškoćama i mogu imati negativan učinak na komunikacije koje se tiču pitanja vjere ili uvjerenja. Restrikcije prava da se sudjeluje u neprisilnom uvjeravanju mogu biti opravdane samo ako strogo ispunjavaju kriterije navedene u članku 18(3) ICCPR-a. To znači da “sva ograničenja moraju imati zakonsku osnovu, moraju težiti zakonitome cilju, trebaju biti jasno i usko definirana, moraju biti razmjerna i ne smiju se provoditi na diskriminatoran način”.¹⁰¹ Važno je da države pruže jasne dokaze da neke takve aktivnosti predstavljaju prinudu, jer bi u protivnom obični mirni pozivi na preobraćenje u pitanjima vjere ili uvjerenja mogli biti kriminalizirani ili ograničeni.

Zabrinutost u vezi sa sudjelovanjem u neprisilnom uvjeravanju, osobito kada se radi o nedavno uspostavljenim i brojno manjim vjerskim zajednicama ili zajednicama uvjerenja, može biti iskorištena od strane političkih predstavnika za neopravdano ograničavanje legitimnih aktivnosti takvih zajednica u ime osiguravanja sigurnosti i socijalne stabilnosti. Takve zajednice mogu biti optužene za ugrožavanje sigurnosti zagovaranjem “alternativnih istina”, a nepoželjne religijske ili vjerske tvrdnje mogu se doživjeti kao “vrijeđanje vjerskih osjećanja” nespojivih s tradicionalnim vrijednostima i normama danog društva. Uslijed toga one mogu biti podložne nedopustivim restrikcijama njihovog prava na slobodu vjere ili uvjerenja. Pojedinci ili zajednice koje sudjeluju u neprisilnim nastojanjima da uvjere druge, mogu biti izloženi predrasudama, sumnji i negativnim stereotipima, što može dovesti do neprijateljstva i nasilja prema njima.

Država je dužna osigurati zakonski i društveni okvir u kojem se mogu u potpunosti ostvarivati prava na preobraćenje i neprisilno uvjeravanje.

101 *Novi izdaci Specijalnog izveštaja Ujedinjenih Nacija o slobodu vjere ili uvjerenja*, ICCPR, članak 18, usnota 98.

To uključuje obvezu da se zaštiti pravo pojedinca na preobraćenje (prihvatanje, napuštanje ili promjenu vjere ili uvjerenja), kao i da se pojedinci i zajednice koje sudjeluju u neprisilnom uvjeravanju zaštite od nasilja, zastrašivanja, uznemiravanja i diskriminacije.

Sloboda vjere ili uvjerenja neizbježno je povezana s izloženošću novim idejama i mogućnošću da se dijele i primaju informacije. U svjetlu sve većih mogućnosti za komunikacije koje sada postoje, uz prateće promjene u reagiranju i udruživanju koje uzrokuju, država i drugi relevantni akteri trebaju nastojati promicati sigurnost i društvenu koheziju utemeljene na pluralizmu vjera ili uvjerenja. U razmatranju odgovora države na “neizbježne posljedice pluralizma”, Europski sud za ljudska prava navodi da “uloga vlasti u takvim okolnostima nije da uklanjaju uzroke tenzije eliminacijom pluralizma, nego da osiguraju da se suparničke skupine međusobno toleriraju.”¹⁰²

Također, treba spomenuti da u reakciji na preobraćenja može doći do remećenja javnoga reda, poput pobuna od strane dominantnih ili utjecajnih religijskih ili vjerskih zajednica koje se mogu osjetiti ugroženima pojavom ili rastom drugih zajednica. U tom pogledu države trebaju osigurati da pitanja javnoga reda ne budu pod utjecajem orkestriranih prosvjeda ili pretjeranih reakcija na navodne provokacije, što bi moglo dovesti do proizvoljnog ili neopravdanog ograničavanja legitimnog manifestiranja slobode vjere ili uvjerenja.

Što se može učiniti da se ublaže sigurnosne preokupacije u vezi sa osobama izvana ili vjerskim osobljem koje sudjeluje u aktivnostima preobraćenja?

U većini slučajeva, stvarna sigurnosna pitanja nisu izazvana sudjelovanjem osoba izvana ili vjerskog osoblja (“strani misionari”) u aktivnostima preobraćenja, čak iako se smatraju uvjerljivim u uvjeravanju i utjecajnijim od lokalnih vjernika.

Ne treba zabranjivati određenim osobama da ulaze ili žive u nekoj zemlji na temelju njihove vjere ili uvjerenja, osim ukoliko takva osoba nije u svojoj prošlosti imala jasne aktivnosti prinudnog preobraćenja, sudjelovanja u zagovaranju mržnje koje predstavlja poticanje na

102 *Serif v. Grčka*, Evropski sud za ljudska prava (Apelacija br. 38178/97, presuda od 14. decembra 1999), par. 53.

diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje, ili dokaze da se planira uključiti u takve aktivnosti u toj zemlji. Kada su potrebne vize, pravila koja se odnose na posjetitelje obično su sveobuhvatna i detaljna, i omogućavaju analizu ponašanja podnositelja zahtjeva u njihovoj zemlji. Obično su takve mjere dovoljne da se riješe sva pitanja u vezi s osobama izvana, uključujući i vjersko osoblje. Može se provesti i dodatna analiza pojedinačnih zahtjeva za vizu kako bi se zadovoljili svi sigurnosni aspekti, ali općenita zabrana posjeta za sve inozemne vjerske službenike ne bi zadovoljila uvjet nužnosti.

Preporuke

Države članice

1. Sigurnosne preokupacije država članica ne trebaju se koristiti kako bi se ograničilo pravo pojedinaca da se preobrate (prihvate, napuste ili promijene religiju ili drugo vjerenje), koje je zaštićeno međunarodnim pravom u apsolutnom smislu. S obzirom na to, kaznene, građanske i administrativne mjere koje sprečavaju ili otežavaju preobraćenje trebaju biti ukinute.
2. Države članice trebaju osigurati da preobraćenici budu zaštićeni od nasilja, uznemiravanja, zastrašivanja ili diskriminacije, kako bi bili slobodni da u potpunosti uživaju svoju slobodu vjere ili uvjerenja.
3. Države članice moraju osigurati da sve restrikcije prava pojedinaca i vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja da sudjeluju u radnjama neprisilnog uvjeravanja zadovoljavaju sve kriterije navedene u članku 18(3) ICCPR-a (naprimjer, ako postoje dokazi da se takve aktivnosti provode prinudno ili da predstavljaju poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje).
4. Države članice potiču se da podrže napore vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja da razriješe bilo kakve zabrinutosti ili tenzije u vezi s aktivnostima preobraćenja putem dijaloga i suradnje.
5. Države članice trebaju osigurati da službenici za provedbu zakona i sigurnosti dobiju relevantnu obuku kako bi se osiguralo da poštuju pravo pojedinaca da se preobrate i njihove pokušaje da preobrate druge neprisilnim uvjeravanjem.

6. Države članice ne trebaju ograničavati ulazak ili boravak inozemnih osoba u zemlji, uključujući vjersko osoblje, na temelju njihove vjere ili uvjerenja, osim ako takva osoba nije u svojoj prošlosti imala jasne aktivnosti prinudnog preobraćenja, sudjelovanja u zagovaranju mržnje koje predstavlja poticanje na diskriminaciju, netrpeljivost ili nasilje, ili ako postoje dokazi da je planirala sudjelovati u takvim aktivnostima u toj državi. Svako ograničavanje ili oduzimanje prava na ulazak ili boravak moraju se provoditi potpuno u skladu s državnim zakonom.

Vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja

7. Vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja, uključujući poglavare tih zajednica, trebaju prihvatiti da je preobraćenje sastavni dio slobode vjere ili uvjerenja koja uživa apsolutnu zaštitu, kao i prijelaz s religijskog uvjerenja na ateistička ili agnostička gledišta i obratno.
8. Poglavari vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja trebaju se uzdržavati od pozivanja na ograničavanje prava na preobraćenje na temelju očuvanja tradicionalnih vrijednosti i osiguravanja društvene kohezije.
9. Vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja potiču se da razvijaju načine komuniciranja o svojoj religiji ili vjerovanju kojima se poštuje sloboda vjere ili uvjerenja, a koji su senzibilni na kulturni i društveni kontekst u kojem se primjenjuju, te da obučavaju vjernike da komuniciraju poštujući izbore drugih.
10. Religijske ili vjerske zajednice, ili međureligijska tijela ili vijeća, potiču se da razrade dobrovoljne kodekse ponašanja ili vodeća načela o tome kako dijeliti svoju religiju ili vjeru na neprisilan način.

11. Vjerske zajednice ili zajednice uvjerenja potiču se da sva pitanja ili tenzije u vezi s preobraćenjem rješavaju kroz dijalog i suradnju u formalnim i neformalnim aktivnostima. Države se pozivaju da podrže ovakva nastojanja.

Civino društvo

12. Organizacije civilnog društva potiču se da podrže nastojanja vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja oko rješavanja svih pitanja ili tenzija u vezi s preobraćenjem kroz dijalog i suradnju.
13. Organizacije civilnog društva potiču se da podrže nastojanja vjerskih zajednica ili zajednica uvjerenja da razrade dobrovoljne kodekse ponašanja ili vodeća načela o tome kako dijeliti svoju religiju ili vjerovanje na neprisilan način.
14. Organizacije civilnog društva potiču se da obrate pozornost na situaciju preobraćenika koji su izloženi riziku od nasilja, uznemiravanja, zastrašivanja ili diskriminacije, i da im ponude odgovarajuću podršku kako bi u potpunosti mogli ostvarivati svoju slobodu religije ili drugog vjerovanja.

Mediji

15. Javni i privatni mediji potiču se da pružaju točne i nepristrane informacije u vezi s aktivnostima preobraćenja, uključujući prava preobraćenika da uživaju svoju slobodu religije ili drugog vjerovanja.

